

A történelmet a győztes ütközetek írják

Dicső Lepanto és elfeledett Preveza

1538. szeptember 28-án két hatalmas flotta csapott össze az ókori Actiumtól pár mérföldnyire, Preveza közelében. Harminckét évvel és pár nappal később, 1571. október 7-én mintegy 100 kilométerre délebbre, a Patraszi-öböl bejáratánál, hasonló méretű oszmán és keresztény hadiflotta ütközött meg a lepantói csatában. A Mediterráneum természeti viszonyai nem kedveznek a gályaharcászatnak az őszi-téli periódusban, mégis a 16. század két legnagyobb méretű tengeri ütközete a tengeri harcászat szempontjából kritikus időszak elején zajlott. A két összecsapás – Preveza és Lepanto – eltérő módon rögzült az európai történelmi emlékezetben. Utóbbi a képzőművészet, az irodalmi művek, a krónikák, a politikai emlékiratok, az állami propaganda és ünneplések révén nemcsak a *Siglo de Oro*, a spanyol aranykor, hanem az itáliai – elsősorban a pápai és a velencei – reneszánsz egyik legjobban ünnepelt keresztény történelmi hőstettjévé vált.¹

Az évszázadok során Spanyolországban Lepanto a nemzeti öntudat referenciapontja lett. A 19. század végén, a 20. század elején, az utolsó gyarmatok elvesztésének pillanatában az „1898-as generáció” számára Lepanto – amikor is Spanyolország a történelmi missziójának a csúcán volt – a birodalmi glória és a nagyhatalmi dicső múlt egyik szimbóluma. A spanyol lélek civilizációs szerepet töltött be, hogy a keresztény világot a hit ellenségei ellen vezesse: az eretnek támadásokkal szemben Németalföldön, a Német-római Császárság területén, vagy a moriszkók ötödik hadoszlopával szemben Granadában, vagy akár az Oszmán Birodalom terjeszkedésével szemben a Mediterráneumban. A spanyol polgárháborút követően, Franco idejében Lepanto aktuálpolitikai tartalmat nyert, a civilizációk összecsapásának szimbóluma lett: Spanyolország a kereszténység bátyájaként megvédte a katolicizmust a keletről jövő veszedelemmel szemben, legyen az ellenfél az iszlám vagy a 20. századi kommunizmus.² Mára már inkább a történelmi múlt azon fejezete, amikor a hitharcok civilizációs konfliktusokat generáltak.

* A szerző PhD, történész.

1 Újabbán lásd: Vilà, 2021. A Lepantóról megemlékező festményekről, falikárpitokról lásd: Mínguez, 2018. Különös aspektusa a 475 évvel ezelőtti csata beépülésének a mindennapi életben az a forma, amire Özlem Kumrular török történész is felhívta a figyelmet: egy spanyol brandymárka, egy római metróállomás, egy bélyeg Lesothóból, ahol Mickey egér Don Juan de Austriaként jelenik meg, mind ma is emléket állítanak a lepantói csatának. Kumrular, 2014. 102.

2 Rivero Rodríguez, 2008. 9–17.

Kis túlzással, majdnem percre pontosan ismerjük a lepantói csata lefolyását, sőt az egyes gályák nevét, hadrendjét.³ Tudjuk nemcsak a gályákon dicsőségesen helytálló parancsnokok, tisztek, hanem az egyes katonák nevét, köztük a hírhedtté vált harcos hölgyét, Mariáét is, akinek életét is ismerjük.⁴ A spanyol nemzeti felfogásban külön jelentőséggel bír, hogy a korszak legnagyobb tengeri győzelmében nemcsak hogy kulcsszerepet vállaltak a Katolikus Monarchia uralkodója, főnemesei, katonák és hajósok tízezrei, hanem hogy a harcosok között szerepelt és marandó sebesülést is szerzett a spanyol aranykor legnagyobb irodalmi géniuszainak egyike, a *Don Quijote* írója, Miguel de Cervantes Saavedra is.⁵

Az 1538. évi prevezai tengeri ütközet ismertsége viszont – a sok párhuzam ellenére – rendkívül csekély. Mind az írott, mind a művészeti források szegényesebbek a vesztes prevezai csatára vonatkozóan, és a történelmi emlékezetben sokkal kevésbé van jelen, függetlenül attól, hogy a két véres csata méretében és jelentőségében hasonló, és a 16. századi tengeri küzdelmek legnagyobbjai közé tartozik az 1560. évi djerbai ütközettel, vagy akár az 1588. évi spanyol Armada hadjáratával együtt. Valójában az első világháborúig nem volt olyan tengeri összecsapás, amely a részt vevő hajók számában és a harcoló haderő nagyságában összevethető lett volna a prevezai és a lepantói ütközettel.

Ha ma az európai uniós állampolgárokat megkérdeznénk a kora újkor ismertebb tengeri eseményeiről, jellemzően két tengeri hadjáratot említenének: az első helyen a spanyol Armada óceáni expedícióját az Angol Királyság ellen, a másodikon a lepantói csatát, melyben a keresztény haderő legyőzte a rettegett Oszmán Birodalmat. Ugyanakkor, ha hipotetikus és nem reprezentatív közvéleménykutatásunk során rákérdeznénk arra, hogy hallottak-e a prevezai ütközetről, nagy valószínűséggel tömeges nem lesz a válasz. E vesztes keresztény csata nem része a közoktatásnak, feledésbe merült. Nyilván nem várható el, hogy az átlagember ismerje a kora újkor összes jelentősebb ütközetét szárazon és vízen, de sokatmondó, hogy még a tudományos körökben sem evidencia, hogy a kollégák tisztában vannak egy másik, a lepantóival összemérhető csatával, az 1538. szeptember végén, Preveza közelében zajló ütközettel. Az európai történelmi emlékezetben Lepanto, a sorsfordító keresztény győzelem a rettegett és verhetetlennek tartott Oszmán Birodalom felett – bár taktikai vagy stratégiai előnnyel, területi változással nem járt, viszont a Mediterráneum nyugati medencéjében a pszichés fenyegetettség érzése csökkent – a korszak szimbólumává vált. A prevezai ütközet elhalványult, feledésbe merült, sőt interpretációja sem egyértelmű: egyes európai szerzők döntetlennek értékelik kimenetelét, esetleg enyhe keresztény győzelemnek, más kutatók viszont többé-kevésbé egyértelmű oszmán győzelemként tekintenek rá. Ritkán kerül az szóba, hogy Preveza az Oszmán Birodalom számára az egyik legnagyobb győzelmet jelentette a Földközi-tengeren a 16. században.⁶ Milyen párhuzamok, hasonló-

3 Nem törekszünk a rendkívül bőséges irodalom felsorolására. Egyik legfrissebb és rendkívül részletes összefoglaló munka: Claramunt Soto, 2021a.

4 Táncos Mária, azaz María la Bailaóra lásd: Iñigo Fernández, 2015. 100–101.

5 Iñigo Fernández, 2015; Alvar Ezquerro, 2005. 105–149. Lásd még: Schmidt, 2018. 51–62.

6 Guilmarin, 1974. 42–56.

ságok merülhetnek fel a két ütközet kapcsán? Erre a kérdésre igyekszünk választ adni a következő oldalakon.

Történelmi kontextus

A két csata lehetőséget nyújt történelmi párhuzamok bemutatására. Az Oszmán Birodalom szárazföldi és földközi-tengeri terjeszkedése során a kereszténység vezető hatalmával, a Habsburg Birodalommal került konfliktusba. A mohácsi csatát (1526) követően a Habsburg-dinasztia hosszú, 150 évig tartó háborút vívott a közép-európai hegemóniáért az oszmánokkal.⁷ Hasonlóképpen a 15. század végétől egészen a 16. század utolsó évtizedéig a Mediterráneum nyugati medencéjében is állandó háborús állapot alakult ki. A Habsburg-dinasztia birtokában lévő Nápolyi és Szicíliai Alkirályságokat, a magrebi helyőrségeket, az adriai- és földközi-tengeri velencei birtokokat, Máltát, illetve magukat a spanyol törzsterületeket, a granadai és aragóniai partokat is fenyegették az oszmán flotta és a szolgálatában álló észak-afrikai kalózkodók támadásai és fosztogatásai. Mindkét régióban hatalmas pusztításokat okoztak a kisebb-nagyobb és folyamatos hadjáratok: a magyarországi hódoltság településhálózatának pusztulása, az ottani demográfiai változások összevethetők a granadai és aragóniai, szicíliai és nápolyi part menti települések veszteségeivel. A földközi-tengeri oszmán–Habsburg konfrontációk és a magyarországi oszmán hódítás diplomáciai és katonai lépéseit gyakran összehangolták.⁸

Az Oszmán Birodalom és a Habsburg-dinasztia összecsapása egyszerre zajlott a mediterrán és a magyarországi térségben. Szulejmán szultán nagy ellenfele az V. Károly-féle univerzális monarchia volt. V. Károly 1556. évi lemondásáig a dinasztia még nem szakadt élesen két ágra, I. Ferdinánd alárendeltsége császári bátyjának egyértelmű, de ezzel együtt a két fivér együttműködése rendkívül szoros volt. 1556-tól kezdve viszont a dinasztikus kooperáció meggyengült, bár erős maradt és nem szűnt meg. II. Fülöp trónra lépésétől kezdődően már inkább beszélhetünk Katolikus Monarchiáról és Duna menti Habsburg Birodalomról. Ez a látszólag ideológiai, de a mindennapi politikában is jelentkező különbség megmutatkozik a témánk szempontjából jelentős katonai és diplomáciai eseményekben is. Nem véletlen, hogy míg az 1538-as Szent Liga tagja volt I. Ferdinánd magyar és cseh király, az 1571. évi Szent Ligából II. Miksa német-római császár, magyar és cseh király tudatosan kimaradt, még V. Pius pápa sürgetése ellenére is.

V. Károly idején a magyarországi és földközi-tengeri oszmánellenes küzdelmek összehangolásában a döntő pillanat 1528–1529 körül lehetett. Egyrészt Andrea Doria genovai doge csatlakozása I. Ferenc szolgálatából a Habsburg-ügyhöz jelentős tengerészeti tudás- és haderőtöbbletet jelentett V. Károly számára, ami nagyságrendekkel növelte meg a Habsburg-dinasztia harcászati lehetőségeit

⁷ Fodor, 2015; Ágoston, 2021.

⁸ A magyarországi és földközi tengeri oszmánellenes harcok összefüggéseiről lásd: Guitman-Korpás-Tóth–B. Szabó, 2019. Újabbban: Pálffy, 2021.

a Földközi-tengeren. Másrészt Bécs 1529. évi ostroma a Szulejmán szultán által vezetett oszmán főerő által nemcsak rettegést és félelmet okozott a Német-római Császárságban és az universitas christianában, hanem tanulságot is sikerült levonni. Nem véletlen, hogy az 1532. évi, újabb szultáni hadjárat idején, míg az oszmán főerő Magyarországon keresztül Bécs ellen masírozott, az Andrea Doria által vezetett keresztény flotta elterelő ellencsapással rövid időre elfoglalta Coronét (Koroni) és Modont (Methoni) a Peloponnészoszi-félsziget déli csücskénél, illetve a Lepantóhoz közeli Patraszt is.

1534 elején az Oszmán Birodalom hadi flottájának élére egy különlegesen tehetséges ember került: az Algír birtokában jelentős, a spanyol és itáliai partokra fenyegetést jelentő Khair ad-Din (Hajreddin) Barbarossa kapudán pasává történő kinevezése válasz volt Doria 1532. évi tengeri sikereire.⁹ Míg a Földközi-tenger medencéjében intenzív, tengeri hadjáratok sokaságával kísért időszak következett be, a magyarországi térségben a két birodalom között – egészen 1541-ig – inkább fegyvernyugvás volt jellemző, és az új status quo kialakítására a diplomáciai megoldások kerültek előtérbe. 1541 után viszont, különösen 1542–1544 és 1551–1553 között, a két, a magyarországi és a mediterrán hadszíntér eseményei egyértelműen összefüggtek egymással. A Habsburg-dinasztiával szemben állók (a francia uralkodó, egyes itáliai és német-római birodalmi fejedelmek, az oszmán hadvezetés, beleértve akár a budai pasa saját akcióit) a lehető legtöbb fronton (Német-római Birodalom, Itália mint fő frontok, illetve Magyar Királyság, Baleári-szigetek, itáliai partok stb.) megpróbálták összehangolni az oszmán- és a Habsburg-ellenes keresztény erők katonai tevékenységét. A Habsburg-dinasztia 1550-es évekbeli külső és belső válságát és a két ág szétválását követően, 1556-tól megszűnt a történelmi konstelláció a két oszmánellenes régió között. Ami elképzelhető volt V. Károly idején 1538-ban, az már nem volt megvalósítható 1571-ben. Az 1538. évi Szent Liga a Magyar Királyság szlavón területein és az Adriai-tengeren keresztül akart szárazföldi és tengeri hadjáratot indítani. Az 1571. évi Szent Liga nem tudta elérni, hogy II. Miksa csatlakozzon a szövetséghez, amit édesapja, I. Ferdinánd 1538-ban megtett.

A Szent Ligák létrejötte

Az 1538. évi Szent Liga

Az 1530-as évek az oszmán–Habsburg versengés első, igazán intenzív időszakának tekinthetők. Az 1520-as években az universitas christiana hatalmas csapásokat szenvedett el sorozatban, és rettegve tapasztalta meg a legyőzhetetlennek tartott oszmán haderő előretörését. Először Magyarország déli védelmének megtörésével (Nándorfehérvár, 1521) és Rodosz elfoglalásával (1522), néhány évvel rá a Magyar Királyságra mért végzetes csapással (Mohács, 1526), majd a Bécs elleni két hadjáratral (1529 és 1532). 1532-ben viszont már ellentámadásra is képes volt az V. Károly által vezényelt keresztény haderő. Egyrészt Bécs védelmére kiemelkedő nem-

⁹ Ágoston, 2021. 194.

zetközi összefogás révén az akkori Európában példátlanul nagy haderőt sikerült a Habsburg fivéreknek kiállítaniuk. Másrészt, ahogy erre már korábban utaltunk, a Peloponnészoszi-félszigeten indítottak ellencsapást a Bécs ellen vonuló Szulejmán szultán birodalma ellen (1532).

Khair ad-Din Barbarossa kapudán pasává történő kinevezése egyértelműen stratégiai válasz volt. Az oszmán hadvezetés meg akarta akadályozni, hogy a Mediterráneumban a kezdeményezés kicsúszson a kezéből. A Bécs elleni 1532. évi hadjáratot követően a magyarországi oszmán expanzió ideiglenesen megállt, és a szultáni haderő csak 1541-ben tér vissza a térségbe. Ezzel szemben a Földközi-tenger medencéjében sorra követték egymást a jelentősebb tengeri akciók. 1534-ben a megerősített oszmán tengeri flotta nemcsak Itália partjait fosztogatta, hanem Barbarossa bevette a spanyol vazallus Tunisz városát. Egy év múlva, 1535-ben viszont az V. Károly által személyesen irányított, több száz hajóból és több tízezer katonából álló keresztény haderő sikeresen visszafoglalta a várost. Bár a császári propaganda rendkívüli sikernek könyvelte el az „Afrikai Oroszlán” győzelmét a mókrok és Barbarossa csapatai felett, a hadjárat mégsem folytatódott, a kezdeményezés változatlanul oszmán kézben maradt.¹⁰

A birodalmak közötti konfliktus egyre szélesedett: a Földközi-tenger medencéjében is aktívabbá váló Habsburg-politika ellensúlyozására a „hostis naturalis”, azaz az Oszmán Birodalom formális szövetséget kötött a legkeresztényebb királlyal, I. Ferenc francia uralkodóval. A szövetség egyben a katonai tevékenységek összehangolását is jelentette. 1537 nyarán az oszmán hadiflotta Apuliánál szállt partra egy rövid időre, illetve Barbarossa hajóival Otranto környékét is fosztogatta. Bár a francia diplomaták, Jean de la Forêt és Saint-Blacard báró egyaránt sürgették, hogy Szulejmán főerejével Dél-Itáliában szálljon partra, a szultán Valonáig vonult, és az oszmán flotta 1537 augusztus végén a velencei birtokban lévő Korfu szigetét ostromolta közel három héten keresztül.¹¹

Korfu ostroma, az oszmán fosztogatások Dél-Itáliában, az apuliai partraszállás, mindez tetézte a francia-oszmán szövetséggel és együttműködéssel, azonnali reakciót váltott ki V. Károly udvarában és a Szentszéken egyaránt. III. Pál pápa kezdeményezésére, V. Károly aktív támogatásával, továbbá Velence és Firenze részvételével 1538. február 8-án az Oszmán Birodalom elleni szárazföldi és tengeri támadó hadjárat céljából megalapították a Szent Ligát.¹² A liga tagja volt hivatalosan I. Ferdinánd magyar és cseh király is. Ő is szerepet kapott a Szent Liga céljainak megvalósításában.

A Szent Liga az európai békerendszer és az oszmánellenes szövetség sarokköve volt. I. Ferenc és V. Károly 1538. június 18-án, Nizzában, hosszú tárgyalás-sorozatot követően fegyverszünetet kötöttek és lezárták a mintegy két éve tartó háborút. A két uralkodó közötti tárgyalásokon több olyan téma is szerepelt, amelyek az európai oszmánellenes támadó hadjárat tervére is utaltak. Felszólították

¹⁰ Rodríguez Salgado, 2001. 487–532.; Bunes de Ibarra, 2017. 9–28.; Korpás, 2017. 85–102.

¹¹ Guilmartin, 1974. 45–47.; Crowley, 2014. 88–90.

¹² Az 1538. évi Szent Ligáról és a prevezai csatáról lásd újabban: Casillas Pérez, 2018. A szerződés pontjait ismerteti még González Castrillo, 2013. 73–74.

I. Ferencet, hogy csatlakozzon az oszmánellenes szövetséghez, amit a francia uralkodó elutasított, sőt az aláírást követő időszakban kijelentette, hogy egy esetleges oszmánellenes császári hadjárat során nem garantálja a fegyverszünet betartását.

1537 novemberében V. Károly Államtanácsa javaslatot tett az I. Ferencsel kötendő béke pontjaira. A császári diplomácia felkérte I. Ferencet, hogy ne támogassa tovább az oszmán vazallusnak tekintett Szapolyai János magyar királyt, a Habsburgok ellenségét, hanem követei révén ő is ösztökélje az ellenuralkodót, hogy egyezzen meg I. Ferdinánddal (83. pont), ezenfelül lépjen ki a Habsburg-ellenes szövetségekből (80. pont). A 30. és a 31. pontban javasolták, hogy a liga ne csak tengeren, hanem a magyarországi Szlavónián keresztül is támadjon az Oszmán Birodalomra. A cél elérése érdekében sürgették, hogy I. Ferdinánd magyar és cseh királyt megerősítsék, és a vallási ügyeket is rendezzék egy birodalmi zsinat során.¹³

A Habsburg fivérek akkor már hosszú ideje tárgyaltak Szapolyai János képviselőivel a Magyar Királyság sorsáról, az ország egyesítéséről Habsburg fő alatt. Az 1538. február 24-én, V. Károly születésnapján megkötött váradi békében a felek, Szapolyai és Ferdinánd arról egyeztek meg, hogy az idős Szapolyai halála esetén – ami be is következett 1540. július 22-én – a magyar korona Habsburg főség alatt egyesül. A megállapodásnak nemzetközi vonatkozása is volt, így nem véletlen, hogy pár hónappal később V. Károly Toledóban ratifikálta az egyezményt. Mind a nizzai, mind a váradi egyezmény hasonló stratégiai célokat követett: az oszmánellenes Szent Liga politikai hátterét és keleti kontinentális szárnyát szándékozták biztosítani azzal, hogy I. Ferenc semleges marad, illetve Szapolyai János oldaláról nem érheti váratlan meglepetés a liga tagjait, amennyiben Szlavónián keresztül szárazföldi támadás is indul az Oszmán Birodalom ellen.

A Szent Liga kezdetben szárazföldi és tengeri hadjáratot egyaránt tervezett, aminek része lett volna a magyarországi és a balkáni oszmán területek visszahódítása. Érdekes adalékkal szolgálnak V. Károly I. Ferenc francia király melletti követének jelentései, melyek szerint Szapolyai János akár 40 ezer lovast is ki tudna állítani az oszmánok ellen, és ez a lovasság a legmegfelelőbb haderő lehetne az oszmán lovas szpáhik legyőzésére.¹⁴ A váradi béke kapcsán sokszor idézett mondat a magyar történetírásban a Habsburgok politikai cinizmusa „bizonyítékaként” „...hogy javunkra működjön a török ellenében, az helyes, de azt határozottan megígérni, hogy meg is védem őket, oly dolog volna, amit aztán beváltani kétséges...”¹⁵

V. Károly I. Ferdinándnak írt idézett levele csakis az oszmánellenes szárazföldi és tengeri hadjáratot tervező 1538. évi Szent Liga kontextusában értelmezhető helyesen. Még 1537 nyarán, amikor Szapolyai János és a Habsburg fivérek képviselői a Magyar Királyság Habsburg fő alatt történő egyesítéséről tárgyaltak, Johannes Weeze lundi érsek feltett egy különös kérdést Brodarics Istvánnak, Szapolyai

13 AGS, Secretaría de Estado, Francia, leg. K 1642. fol. 21. Consulta del Consejo de Estado, 1537. november. Lásd még: Korpás, 2008. 185.

14 Jean Hannart V. Károlyhoz. 1539. január 11. AGS, Estado Francia, leg. K 1484. fol. 117. A váradi egyezmény nemzetközi jelentőségéről lásd: Korpás, 2008. 183–199.

15 „...et aussi de les favoriser contre le Turc, comme verez mais d'en remectre expressement de les deffendre contre le turc, ce seroit chose douteuse de complir”. Idézi: Károlyi, 1878. 59., 134.; Barta, 1979. 59.

János képviselőjének: hajlandó-e I. János király a Habsburgok oldalán az oszmánok ellen hadjáratba szállni? Brodarics határozott igennel válaszolt a kérdésre.¹⁶ Ugyanakkor mindez nem jelentette azt, hogy a Habsburg fivérek bizalommal lettek volna I. János király iránt. Leginkább talán azt várták el, hogy a Szent Liga esetleges szárazföldi támadása esetén (induljon az a déli részről, Otranto felől – ahogy egy 1538. szeptemberi emlékiratban szerepel¹⁷ –, vagy a velencei „Terrafermáról” a magyarországi Szlavónián keresztül)¹⁸ Szapolyai legalább semleges maradjon.

Az 1538. évi Szent Liga említett tagjai, a Pápai Állam, Firenze, Velence, V. Károly és I. Ferdinánd, egy kombinált tengeri és szárazföldi támadást terveztek az Oszmán Birodalom ellen.¹⁹ Mintegy 50 ezer gyalogosból, 4000 lovasból és 200 gályából, valamint 100 vitorlásból álló haderővel számoltak. A költségeket a felek 3:2:1 arányban osztották volna meg, azaz felét V. Károly, kéthatod részét Velence és egyhatod részét pedig III. Pál pápa állta volna. A 200 gálya kiállításából 36-ot a pápa, míg 82-82 gályát Velence és V. Károly vállalt. A szövetség arról is rendelkezett, hogy az adriai tengerparton visszafoglalt területek Velencét illetik. A hadjárat megindulásakor gyülekezőhelyként Korfu szigetét jelölték ki, a flotta élére V. Károly híres tengerésze, Andrea Doria került.²⁰

I. Ferdinánd magyar uralkodótól külön hozzájárulást nem vártak, csak azt, hogy Magyarországon megfelelő méretű haderőt tartson fegyverben az oszmánokkal szemben.²¹ I. Ferdinánd részvétele, de még inkább a Szent Liga seregének esetleges szlavóniai átvonulása szempontjából viszont döntő fontosságú volt, hogy a magyar ellenkirály szövetséges, vagy legalább semleges legyen a tervezett hadműveletek során. A váradi béke ebből a szempontból jelentős eredményt ért el: ideiglenesen úgy tűnt, sikerült I. Jánost leválasztani az oszmán szövetségről. Nem véletlen, hogy 1539-ben, amikor a titkos váradi egyezmény I. Ferdinánd indiszkréciója következtében ismertté vált a Portán,²² az oszmán büntetéstől rettegő Szapolyai János megsegítésére, a váradi egyezmény pontjaival összhangban egy kisebb Habsburg haderő vonult egészen Debrecenig, magában foglalva az Itáliából érkező, korabeli híres spanyol öreg tercioók egyikét, a Cristóbal de Morales tábornester által vezényelt, későbbi forrásokban „Tercio de Hungría”-nak nevezett egységét.²³ *Az 1571. évi Szent Liga*

¹⁶ Korpás, 2008. 182.

¹⁷ A török elleni haderőről készült emlékirat. Róma, 1538. szeptember 8. AGS, Estado Roma, leg. 867. fol. 66.

¹⁸ Korpás, 2008. 188–189. idézi Noguero gróf 1358. május 22-én kelt levelét a Velence felől Magyarországra tervezett több mint 30 ezer fős keresztény seregről.

¹⁹ Pujeau, 2009. 126. is kiemeli Paolo Giovo munkájából, hogy a liga résztvevői az expedíció előkészítése során valójában három lehetséges módot vettek számításba: egy szárazföldi, egy tengeri és egy tengeri-szárazföldi támadást.

²⁰ A szerződés szövegét lásd: Girón, 1964. 248–252.; González Castrillo, 2013. 74–75.; Korpás, 2008. 184.; Korpás, 2017. 85–102.

²¹ González Castrillo, 2013. 74.

²² Ágoston, 2021. 201.

²³ Cristóbal de Morales tábornester és a spanyol tercio magyarországi rövid expedíciójáról lásd: Korpás, 2008. 236.

Az 1571. évi Szent Liga történelmi előzményei kapcsán ritkán említik, hogy mind megszervezése, mind a lepantói győzelemhez vezető taktika legfőbb történelmi előzménye az 1538. évi liga és a prevezai ütközet tapasztalata volt. V. Károly uralkodásának utolsó éveiben összeurópai háborúskodás folyt. II. Henrik francia uralkodó – a francia–oszmán szövetség mellett – sikeresen szövetkezett a Habsburg fiúvérek ellen a protestáns fejedelmekkel, egyes itáliai fejedelmekkel, sőt magával a pápával is. Az 1550-es évek elején kezdődő háborúk Európa összes jelentős hadszínterére kiterjedtek. Nemcsak Németalföldön, a Német-római Birodalom területén vagy Észak-Itáliában zajlottak éveken keresztül háborúk, hanem az oszmánok az öt évre szóló 1547. évi drinápolyi béke lejártát követően hatalmas területeket hódítottak meg Magyarországon 1551–1552-ben, emellett a Földközi-tenger nyugati medencéjében fosztogatták, francia szövetségben pusztították az itáliai, spanyolországi, illetve észak-afrikai Habsburg-érdekeltségeket. Az egymástól távoli frontok hadműveleteit tudatosan összehangolták, amit jól mutat például a budai pasa levelezése a német birodalmi fejedelmekkel és a franciákkal. A Habsburg Birodalmat azokban az években egy totális, több fronton zajló háború fenyegette, amit külön nehezített a császári örökség felosztása körüli vita és V. Károly császár pszichikai és fizikai megfáradása.²⁴

1556 után a két ág szétválása – II. Fülöp trónra lépésével és a Habsburg-örökség felosztásával – egyértelmű változást hozott az oszmánellenes politikában. V. Károly univerzális monarchiájában az oszmánkérdés egységes, összeurópai problémaként jelent meg, a II. Fülöp által fémjelzett Katolikus Monarchia és a Duna menti Habsburg-monarchia különválása viszont azt is jelentette, hogy a szoros dinasztikus együttműködés ellenére az oszmánkérdés bizonyos értelemben lokális üggyé vált. V. Károly idején az első négy spanyol, úgynevezett öreg tercióból három (Morales, Sande és Aldana tábornokok egységei) Magyarországon is harcolt, II. Fülöp azonban nem volt hajlandó jelentős katonai haderőt, diplomáciai és anyagi erőforrásokat biztosítani az oszmánellenes kontinentális frontra. A Katolikus Monarchia számára az oszmán fenyegetés elsősorban a földközi-tengeri spanyol és itáliai érdekek elleni támadásokban jelent meg. V. Károly dinasztikus politikájával szemben II. Fülöp idején a dinasztia és a spanyol, kasztíliai politikai érdekek, ha nem is teljességében, de közelebb kerültek egymáshoz.

Nem véletlen, hogy míg az 1538. évi liga létrehozása nem volt független a magyarországi eseményektől, az 1571. évi liga megalakításának okai kizárólagosan a Mediterráneum térségben találhatóak. Málta 1565. évi felszabadítása az oszmán ostrom alól többet nyomott a latban, mint Szulejmán szultán halála 1566-ban a magyarországi Szigetvár ostrománál. II. Szelim trónra lépését követően, 1568. február 17-én békét kötött Drinápolyban az Oszmán Birodalom és a Duna menti Habsburg Birodalom. A békekötést követően a Porta figyelme a velencei birtokban lévő Ciprus felé fordult. A szultáni udvar belső viszonyai és az egyéni ambíciók miatt is a velencei birtokok elleni támadás tűnt hasznosnak. Kiemelkedő szerepet

24 V. Károly utolsó éveire és a dinasztikus válságra lásd: Rodríguez Salgado, 2008. Az 1547–1556 közötti háborúkra és összefüggéseikre lásd: Guitman–Korpás–Tóth–B. Szabó, 2019.

játszott a Velencével szemben ellenséges érzelmeket tápláló szefárd zsidó, Josef Nasi, aki Naxos hercegként és Szelim szultán bizalmasaként saját érdekeit szolgálva sürgette, hogy Ciprust minél hamarabb hódítsák meg. Hiába újították meg 1567-ben Velencével a fennálló békét, a hadjáratot rövidesen szervezni kezdték. A partra szálló seregek élére Lala Musztafa pasát jelölte a szultán, Müezzinzade Ali pasát pedig kapudán pasának nevezte ki, függetlenül attól, hogy a jelölt tengeri ügyekben járatlan volt. 1568 szeptemberében Josef Nasi vezetésével egy kisebb oszmán flotta látszólag barátságos látogatást tett Cipruson, egyértelműen kémkedési céllal, hogy felmérje a sziget katonai védelmét és erejét.²⁵

A Mediterráneum nyugati részén zajló események új frontot nyitottak az iszlám és a kereszténység küzdelmében. 1567. január 1-jén – még az V. Károly idején, 1526-ban megfogalmazott, de ki nem hirdetett rendeletek alapján – II. Fülöp Spanyolországában érvénybe lépett rendelkezések értelmében teljeskörűen megtiltották, hogy a moriszkók kövessék vallásgyakorlási, öltözködési szokásaikat, hagyományaikat. A mórok képviselőik révén igyekeztek egyezsége jutni az udvarral, azonban a sikertelen tárgyalásokat követően, 1568. december 24-én az Alpujarras hegységben és környékén élő moriszkók fellázadtak. A lázadás kiterjedt az egész Granadai Királyság területére. II. Fülöp udvarának legnagyobb rémületére a moriszkók támogatást kaptak az észak-afrikai, elsősorban az oszmán Algíri vilajetben élő móroktól és törököktől, sőt a spanyolországi mórok levelei egészen Isztambulig, II. Szelim dívánjához eljutottak. 1570-re egyfajta háborús félelem lett úrrá II. Fülöp udvarán, hogy a moriszkók lázadását felhasználva az oszmánok nyíltan megsegitik a Spanyolországban élő hittestvéreiket, és így egyfajta ötödik hadoszlopként fenyegetik a Katolikus Monarchia hátszágát és belső rendjét. Az alpujarrasi felkelést végül nagy nehézségek árán 1571 márciusára a későbbi lepantói győző, Don Juan de Austria vezetésével sikerült legyűrni.²⁶

1570 elejére egyértelművé vált, hogy hamarosan bekövetkezik a Ciprus elleni oszmán támadás.²⁷ Nyáron több száz hajóból álló és 60 ezer főnél nagyobb oszmán haderő szállt partra a szigeten és kezdte meg Nicosia ostromát. Velence segélykérése kevés európai udvarban talált valós támogatásra. Sem a francia uralkodó, sem II. Miksa német-római császár, illetve sem a lengyelek, sem az oroszok nem akartak háborúba lépni az oszmánok ellen. II. Fülöp – a németalföldi felkelés és az alpujarrasi felkelés kettős nyomása alatt – érthető módon elsősorban az észak-afrikai, különösen a Tunisz elleni hadjáratot preferálta. V. Pius pápa diplomáciai és közvetítő tehetségére volt szükség ahhoz, hogy a formálódó szövetségben a Velencei Köztársaság és II. Fülöp közötti stratégiai ellentétet feloldják.²⁸

Az 1571. május 25-én létrejött Szent Liga egyértelműen az 1538. évi Szent Liga struktúráját követte, illetve az 1538. évi egyezményt adaptálták az új politikai

25 Guilmartin, 1974. 236–237. Szelim trónra lépéséről, a Ciprus elleni készülődésről és Nasi szerepéről lásd még: Varriale, 2021. 85–98.; Ágoston, 2021. 240–242.

26 Az alpujarrasi mór lázadásról lásd: Varriale, 2021. 96–99.; Parker, 2016. 531–538.

27 II. Szelim Ciprust követelő követtségéről lásd: Varriale, 2021. 103. A ciprusi hadjárat oszmán indoklásáról: Schmidt, 2020. 329–338.

28 Guilmartin, 1974. 236–237.; Parker, 2016. 538–546. Magyarul lásd: Schmidt, 2010. 81–87.

konstellációhoz. A szövetség 200 gálya, 100 hajó és mintegy 50 ezer katona kiállítását vállalta. Nemcsak a legfőbb szerződő felek voltak ugyanazok (Velence, Pápai Állam, Habsburg Monarchia), nemcsak a szerződésben vállalt haderő mérete volt azonos, hanem a költségek megosztása is hasonló volt: felét a Katolikus Monarchia, kéthatod részét Velence, míg a fennmaradó egyhatod részét a Pápai Állam állta. A fentiekkel együtt a liga tagjai voltak a Katolikus Monarchia itáliai birtokain (Nápolyi Alkirályság, Szicíliai Alkirályság, Szardínia) kívül egyes vazallus és szövetséges államok, mint például Genova, Urbino, Toscana, a Máltai Lovagrend és a pápai Szent István-rend egyaránt. A liga főparancsnokát II. Fülöp jelölte ki Don Juan de Austria személyében, helyettese a pápa által delegált Marcantonio Colonna volt. Gyülekezőhelyként Messinát jelölték meg.²⁹

Az 1538. évi Szent Ligához képest az egyik legszembeötlőbb különbség az volt, hogy 1571-ben a Duna menti monarchia nem csatlakozott. Tény, hogy II. Miksa császár keze meg volt kötve, egyrészt mivel Szulejmán szigetvári halálát követően, 1568. február 17-én Drinápolyban nyolc évre békét kötöttek. Másrészt, 1570. augusztus 16-án Speyerben Szapolyai János Zsigmond és II. Miksa magyar királyok között megállapodás született a Szapolyai-birtokban lévő Erdély jogrendjéről a Magyar Királyságon belül – létrejött az európai szintéren szuverén módon politizáló Erdélyi Fejedelemség, egyben oszmán vazallus állam. V. Pius pápa sok követ megmozgattott, hogy II. Miksát a szövetség tagjának tudja, felvetve azt is, hogy a liga segítségével Magyarországot és a balkáni kisebb államokat visszahódítják a kereszténység dicsőségére.³⁰

Politikai célok, ellentétek és vezetők közötti együttműködés

1571-ben a katonai célokban jelentős eltérések mutatkoztak. Velence számára Ciprus felmentése volt fontos, illetve az oszmán kézben lévő birtokok visszafoglalása az Adriai- és a Jón-tengeren. Ezzel szemben II. Fülöp nem tartotta célravezetőnek, ha egy ilyen hatalmas flotta erejét kisebb jelentőségű kikötők elleni támadásokra fecsérelik el. A genovai gályahad parancsnoka, Gian Andrea Doria, V. Károly admirálisának, Andrea Doriának az unokaöccse, illetve a híres tengerész, Luis de Requesens egyaránt kockázatkerülő, védekező hadjáratot preferált. Doria esetében, úgy tűnik, egyéni motivációk is meghúzódtak, egyrészt Doria érdekeinek kevésbé felelt meg a Genova nagy ellenfelének, Velencének megerősítését szolgáló támadó hadjárat. Másrészt hadi magánvállalkozóként (*asentista*) gazdaságilag is túlzott kockázatot jelenthetett volna az általa finanszírozott genovai gályák esetleges elvesztése.³¹

29 A Szent Liga létrejöttéről, az 1538. évi ligával való kapcsolatáról a fentiekén kívül lásd: Braudel, 1996. 1156–1158. Újabbán: Varriale, 2021. A flottaszervezésről és Messina jelentőségéről, stratégiai ideális helyzetéről lásd: Bunes de Ibarra, 2021. 133–199.

30 V. Pius pápa többszöri kísérletéről, hogy II. Miksát bevonja a Szent Ligába, és Magyarországról is indítsanak szárazföldi hadjáratot, lásd újabbán: Altarozzi, 2013. 979–981.

31 A genovai gályák költségéről: Guilmartin, 1974. 32–34.

Az 1538. évi ligában is felszínre törtek hasonló személyes nézeteltérések. Andrea Doria álláspontja, sőt magatartása az ütközet idején sok párhuzamot mutatott unokaöccse, Gian Andrea Doria 1571. évi viselkedésével. Andrea Doria szintén nem volt érdekelt abban, hogy Velencének hasznot hajtó hadjáratot vezényeljen. Még kevésbé az, hogy a flotta finanszírozását magára vállaló *asentistaként* túlságosan kockára tegye a genovai flottát. Ez az ellentét nem csak a liga megalakulása idején volt érzékelhető. Amikor a vesztes prevezai tengeri csatát követően a keresztény haderő partra szállt Castelnúovóban, az elfoglalt erődítést Andrea Doria nem volt hajlandó átadni Velencének, hanem egy jelentős spanyol kontingenst hagytak a vár védelmére, annak ellenére, hogy a liga szerződése szerint a Serenissimát illetve volna a terület.³²

Ezzel együtt kevésbé tűnik történelmileg megalapozottnak, hogy egyes munkákban mindkét csata leírásakor a Doriákat az ütközetből menekülő, gyenge és gyáva hadvezérnek, ad absurdum árulóknak próbálták beállítani. Ugyanakkor Andrea Doria 1538. évi magatartásának megítélését bonyolítják az oszmán hadvezérrel, Barbarossával folytatott tárgyalásai néhány nappal a prevezai ütközet előtt. Egyes értelmezések szerint a tárgyalásokat Barbarossa figyelemelterelésre használta fel, nem állt szándékában, hogy átálljon a keresztény oldalra. Guilmartin feltételezi, hogy valójában nem Barbarossa átállása volt a tét, mivel V. Károly keveset tudott felajánlani a híres oszmán hadvezérnek. Ellenben Barbarossán keresztül Doria és Genova számára Szulejmán szultán komoly előnyöket tudott nyújtani, különösen a genovai birtokban lévő Khiosz és a genovai kereskedők által kontrollált, katonai szempontból is jelentős oszmán önimport révén. Így az amerikai szerző álláspontja szerint nem zárható ki, hogy a titkos tárgyalások az Oszmán Birodalom és Genova, illetve Doria kapcsolatáról szóltak, és Barbarossa esetleges átállása valójában a fedőtörténet.³³

Kiemelendő viszont, hogy 1571-ben, szemben az 1538. évi eseményekkel, volt két személy, akinek lelkesedése, kitartása és tehetsége sorsdöntő volt. Egyrészt fontos megemlíteni V. Pius pápát, aki kitartóan egyensúlyozott II. Fülöp, Velence és Genova rendkívül eltérő érdekeinek az összehangolása érdekében. Másrészt, II. Fülöp féltestvérének, az ifjú, húszas éveiben járó Don Juan de Austriának az ambíciója és tehetsége szintén meghatározó volt. Az alpujarrasi felkelés sikeres leverője különleges belső motivációval rendelkezett: II. Fülöp árnyékában, királyi legitimitáció nélkül a kereszténység egyik legnagyobb expedíciójának az élére állhatott. Az egyéni motivációkat jól mutatja, hogy amikor V. Pius pápa próbálta megnyerni a liga számára II. Miksa császárt, a szentszéki javaslatok között az is szerepelt, amennyiben Miksa csatlakozik, és az oszmánoktól Magyarországon és a Balkánon nagy területeket foglalnak vissza, akkor a visszahódított területeken hozzanak létre egy új királyságot, amit Don Juan de Austriának ajánlanak fel.³⁴

32 Andrea Doria tétovaságáról, Velencével szembeni fenntartásairól: Casillas Pérez, 2018. 671–673. Castelnúovo birtoklásának kérdéséről: González Castrillo, 2013. 76. A liga tagjai közötti feszültségekről lásd még: Lombardo, 2019. 169–171.

33 Guilmartin, 1974. 42–45. Crowley, 2014. 92–94. szintén kitér a tárgyalásokra.

34 Altarozzi, 2013. 979–981.

Don Juan de Austria szerepét megemlítve fontos kiemelni egy másik, idősebb hadvezért, aki megélte az 1538. évi liga kudarcát, bár nem volt jelen a prevezai ütközetben, katonai tapasztalatával viszont talán a legjelentősebb támogatást nyújtotta az ifjú Don Juan de Austriának. Villafranca márkija, Szicília és Katalónia volt alkirálya, Garcia de Toledo Osorio különleges hadi tapasztalattal rendelkezett: részt vett V. Károly összes jelentősebb tengeri hadjáratában, Málta 1565. évi felszabadításának egyik kulcsszereplője volt. Személyes tanácsai, közöttük az is, hogy Don Juan de Austria a Prevezánál győztes ellenfél, Barbarossa korábbi taktikáját és hadrendjét kövesse az előtte álló ütközetben, jelentős hatást gyakoroltak a tehetséges és gyorsan tanuló ifjúra.³⁵

A szövetséges felek közötti bizalom hiánya – elsősorban a genovai és a velencei hadvezérek és katonák, valamint a spanyol és a velencei vezetők között – mindkét hadjárat idején súlyos problémákat okozott. A genovai Andrea Doria által vezetett 1538. évi hadjáratban nem volt kiegyensúlyozó személy, aki a felek közötti nézeteltéréseket fel tudta volna oldani. Ugyanakkor 1571-ben Don Juan de Austria a lehetőségekhez képest sikeresen kezelte a helyzetet, még akkor is, amikor a spanyol és a velencei gályák között fegyveres konfliktussal fenyegető helyzet állt elő. A görög partok felé hajózó armadában a velencei kontingens vezetője, Sebastiano Venier felakasztatta a hajóján lévő engedetlenkedő spanyol katonák egyik kapitányát. Gian Andrea Doria a feszült helyzetben tartott haditanácsi gyűlésen azt javasolta, hogy a genovai és a spanyol flotta hajózzon vissza, és hagyja magára a velenceieket. Don Juan de Austria nem követte a javaslatot, és mint a Szent Liga felhatalmazott főparancsnoka a helyzetet azzal oldotta fel, hogy Venier helyére Agostino Barbarigót helyezte a balszárnyának az élére.³⁶

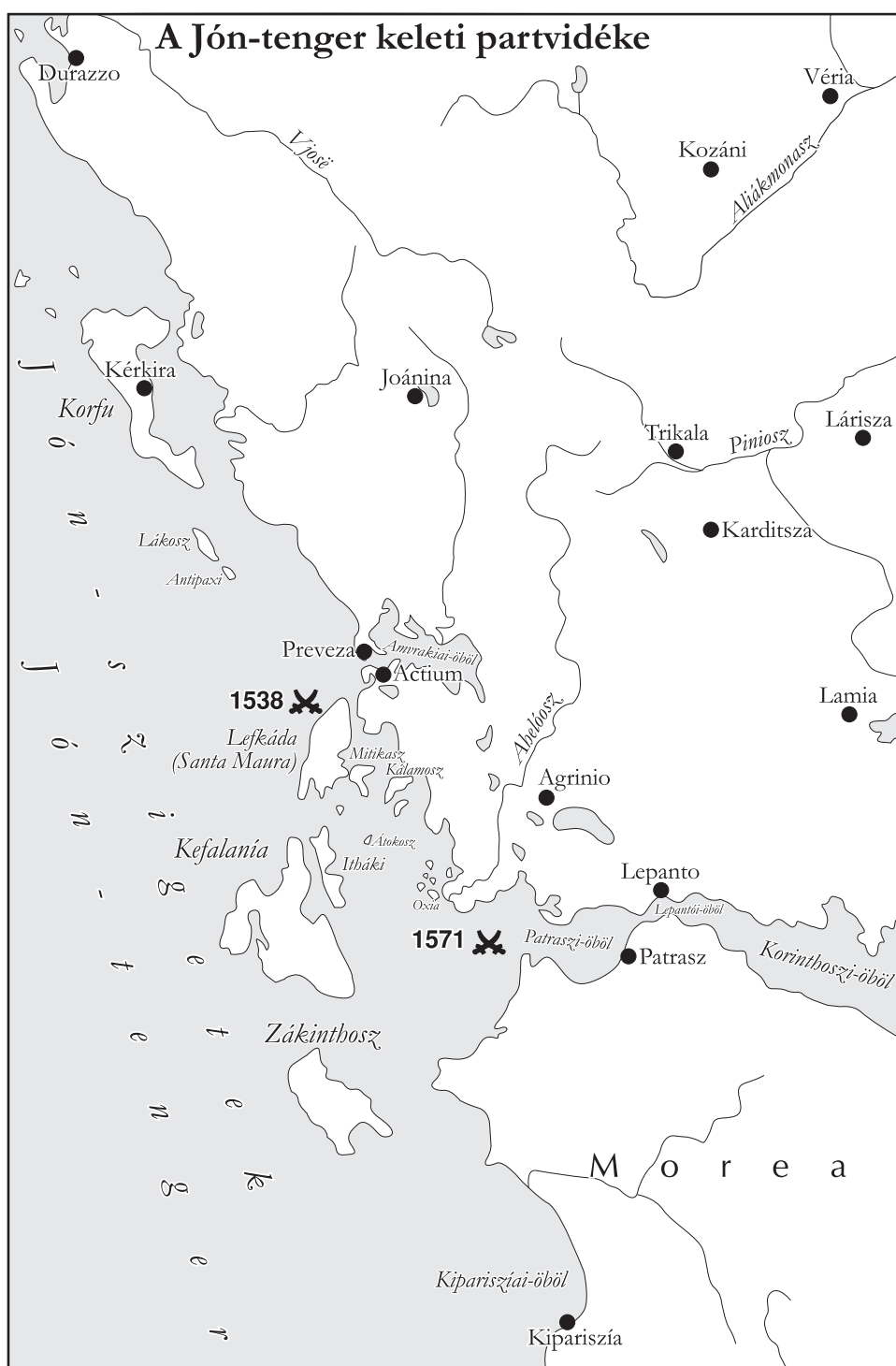
A prevezai csata hatása a lepantóira: taktikai eltérések

Nemcsak a szervezési és finanszírozási gyakorlatban találunk jelentős párhuzamokat, esetleg eltéréseket az 1538. évi és az 1571. évi liga között. Ahogy szóba került már, García de Toledo javaslatára a keresztény haderő Barbarossa flottájának 1538-ban használt hadrendjét alkalmazta. A mediterrán gályahadviselésben kézenfekvő és sokszor alkalmazott felállítás volt, hogy a flottát félhold ívben, három részre és egy tartalék egységre bontották. 1571-ben pontosan ugyanúgy tettek, mint Barbarossa 1538-ban. De a hatékonyság eléréséhez megfelelő gyakorlat is kellett, hogy a gályák az elvárt hadrendet csatában tartani is tudják. Don Juan de Austria utasítására a keresztény flotta már Messinából hadrendben evezett, hogy az egyes hajók és egységek közötti együttműködés minél sikeresebb legyen. Don Juan de Austria nem csak ezen a téren tett jelentős újításokat.

A csaták kimenetele szempontjából két döntő változást fontos megemlíteni: az 1538 szeptemberében, Andrea Doria által irányított keresztény flotta nemze-

35 Bunes de Ibarra, 2021. 181–185.; Crowley, 2014. 318–319.

36 Crowley, 2014. 326–328.

tek szerint harcolt, és a már említett genovai–velencei, spanyol–velencei bizalomhiány miatt kisebb együttműködési hajlandóságot mutattak az egységek. Az egyes hajóegységek saját nemzetük zászlója alatt operáltak, élen, a jobbszárnyon a máltai gályák, a centrumban a Giannettino Doria genovai hajói, a balszárnyon pedig Ferrante Gonzaga spanyol hajói. Mögöttük Andrea Doria főereje, majd az után további velencei egységek Marco Grimani és a pápai gályák Vincenzo Capello vezetésével. A tartalékot Francesco Doria gályái és hajói alkották.³⁷

Ezzel szemben 1571-ben a Szent Liga szerződése kikötötte, hogy a keresztény flotta közös parancsnokát II. Fülöp jelöli ki, és minden résztvevő feltétel nélkül engedelmeskedik. Don Juan de Austria személyében egy fiatal, rendkívül energikus és gyorsan tanuló vezető került a flotta élére, aki, úgy tűnik, nemcsak tehetséges volt, hanem figyelembe is vette egyes tapasztalt spanyol hadvezérek, kiemelten García de Toledo Osorio javaslatait.³⁸ Don Juan de Austria sikeresen ötvözte a velencei és a spanyol gályaharcászat előnyeit és ezáltal megerősítette armadáját. A jól manőverező, valamivel gyorsabb velencei gályákat és a hagyományosan nehezebb, de ágyúkkal jobban ellátott spanyol gályákat az egyes szárnyakban keverten helyezte el. Jellemzően úgy, hogy a spanyol nehéz gályák erősítsék az egyes flotta-részeket, és a velencei gályák biztosítsák a mobilitást. Figyelembe vette azt is, hogy feltehetően a keresztény balszárny fog partközelen evezni, így a sekély vízben több alacsonyabb merülésű velencei gályára van szükség, mint a centrumban és a jobbszárnyon. A túlnyomórészt velencei gályákból álló keresztény balszárny így súlyos áldozatok révén, még Agustino Barbarigo parancsnok elvesztése árán is meg tudta akadályozni, hogy a Mehmet Sirocco által vezetett jobbszárny a part felől átkarolja a keresztény haderőt.

Az egységes manőverezés érdekében az egyes flottaegységek nem nemzeti zászlókat hordtak az árbocokon, hanem a jobbszárny Gian Andrea Doria vezetésével zöld zászlókat húzott fel az árbocokra, a centrum Don Juan de Austria vezetésével kéket, a balszárny Barbarigóval az élén sárgát. A tartalék egység Álvaro de Bazán, Santa Cruz márkija irányítása alatt fehér zászlót tűzött ki. A döntés mögött nemcsak a pragmatikus harcászati megfontolások húzódtak meg, hanem az is, hogy a kevert kontingensek révén megelőzhető volt, hogy az egyes nemzetekhez tartozó flottarészek esetleg elmeneküljenek a csataterőről.³⁹

Ugyanakkor a velencei gályák gyenge pontja volt, hogy a Szent Liga szerződésében gályánként vállalt 60 jól felfegyverzett gyalogos katonát nem tudták kiállítani, így a velenceiek több esetben hajónként 40 gyalogossal sem rendelkeztek. Annak ellenére, hogy Venier, a velencei vezér még a hadjárat elején további 5200 itáliai zsoldost felbérelt, még így is kevés harcossal jelentek meg Messinában a velencei gályák. Az arkabúzókkal és muskétákkal gazdagon ellátott és szárazföldi harcokban verhetetlennek tartott spanyol terciókból és itáliai gyalogságból mintegy 1614 spanyol és 2489 itáliai katonával egészítették ki a velencei hajók erejét, egészen 120

37 Guilmartin, 1974. 52–55.; Pujeau, 2009. 126–127.

38 Bunes de Ibarra, 2021. 176–184.

39 Bunes de Ibarra, 2021. 188.

gyalogos/gályáig. Azonban még így is a spanyol, a genovai, a pápai és a máltai gályákon elrendelt létszám (150 harcos) alatt maradtak. Egyes gályák gyalogos harcosainak száma, például a nápolyiaké, még ezt is meghaladta és elérte a 180-at.⁴⁰

A keresztény gályákon harcoló katonák közül a legnagyobb harci értékkel a spanyol és az itáliai gyalogság rendelkezett. Nemcsak lőfegyvereik, hanem harci rutinjuk és kiemelkedő fegyelmezettségük miatt a spanyol terciók voltak a kor legütőképesebb egységei. Lepantónál 6560 fővel négy tercio is harcolt, az 1569-ben létrehozott, úgynevezett Figueroa-tercio,⁴¹ a cerdagne-i tercio, a nápolyi tercio és a szicíliai tercio. Az itáliai gyalogság három coroneliában (ezredben) szerveződött Paolo Sforza, Lorenzo Tutavia és Sigismundo Gonzaga irányítása alatt. Ezenfelül 4987 landsknecht harcolt, illetve mintegy 1800 fő önkéntes is csatlakozott. Pápai zászló alatt is küzdött mintegy 2000 önkéntes, eltérő nemzetekből. Összesen több mint 25 ezer fő felett volt a keresztény haderő harcos létszáma.⁴² Ugyanakkor más szerzők mintegy 34 500-ra teszik a keresztény harcosok számát, illetve a hajókon szolgált 43 500 evezős és 13 000 tengerész. Az eltérő számítások szerint a keresztény haderő 62 100–90 000 fő körül lehetett, bár ez utóbbi feltehetően túlzó. Az oszmán haderő mérete közel lehetett a 60 ezer főhöz: 20–25 ezer katonára és mintegy további 13 ezer evezősre, valamint 30 ezer tengerészre becsülik.⁴³

A Lepantónál harcoló spanyol terciók kapcsán fontos kiemelni egy új, modern katonai egység megjelenését, a hivatásos tengerészgyalogság születését. Pi Corrales legújabb kutatásai szerint Figueroa terciója 1566. február 27-én, Cartagenában jött létre, és a *Tercio de la Armada del Mar Océano* (Tenger-óceán Armadájának Terciója) nevet viselte. 1566-ban ugyanazon a napon alakult meg Nápolyban a meglévő nápolyi öreg tercio mellett egy új haditengerészeti egység, a *Tercio de Mar y Tierra* (Tenger és Szárazföld Terciója) Pedro Padilla tábornok irányítása alatt. Még abban az évben létrehozták a harmadik haditengerész-egységet, a *Tercio de Galeras de Sicilia*t (Szicíliai Gályák Terciója). A három tercio a három legfontosabb spanyol tengerész hajóegység állandó katonaságát biztosította, és a lepantói összecsapás idején professzionális katonai egységként működött, illetve vett részt a csatában.⁴⁴

Az újítások közül meg kell említeni, Gian Andrea Doria, más vélemények szerint García de Toledo tanácsára Don Juan de Austria utasítást adott ki, hogy a keresztény gályákról fűrészeljék le a hajótest élén lévő hosszú orrot, hogy a gályák orránál lévő platform közepén elhelyezkedő fő ágyúkat közvetlen közelről történő tüzelésnél lejjebb dönthessék. Így az alacsonyabb oszmán gályákra szó szerint pusztító hatással tudtak tüzelni a lepantói csata során. Letarolhatták az ellenséges fedélzetet, nem az ellenséges gályák fölött szálltak el a lövedékek, mint ahogy ez

40 Guilmartin, 1974. 242.

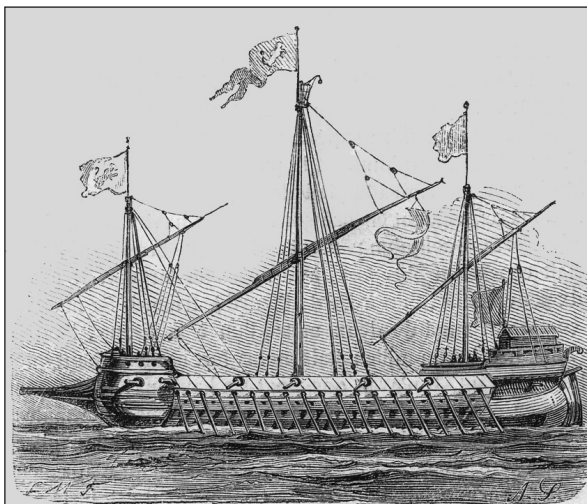
41 Egyes források Figueroa tercióját granadai terciónak hívták, mivel főleg Granadából toboroztak katonákat. Pi Corrales, 2020. 52.

42 Rodríguez González, 2021. 292–294.

43 Cerezo Martínez, 1988. 217. Ágoston 2021. 243. szerint a keresztény erő néhány ezer fővel nagyobb volt az oszmán erőnél, 62 100 ember állt 57 700-zal szemben.

44 Pi Corrales, 2020. 51–52.

történt sok esetben az oszmán tüzérséggel.⁴⁵ A csata kimenetelét szintén befolyásolta, hogy az 1538. évi prevezai ütközettel szemben, Lepantónál a keresztény flotta sokkal egységesebben és fegyelmesebben harcolt. Ez nemcsak annak tudható be, hogy már Messinától hadrendben hajóztak, hanem hogy Don Juan de Austria szigorú parancsára a keresztény gályák nem nyitottak tüzet közepes vagy nagyobb távolságokról. Ahogy a korabeli tapasztalt harcosok jellemezték, a pusztító hatás-

1. kép. Antoine Léon Morel-Fatio: 16. századi velencei galeassza

hoz az szükséges, hogy „az ágyúk dörrenése jóformán egy időben legyen azzal, ahogy a gálya orra belefúródik az ellenséges hajóba”.⁴⁶

A taktikai és harcászati eltérések és hasonlóságok mellett nem mehetünk el pár technikai újítás mellett sem. Az 1538-ban és az 1571-ben harcoló keresztény gályák között jelentős különbségek figyelhetők meg. Majdnem minden leírás hangsúlyozza, hogy Lepantónál a keresztény haderő előtt szárnyanként két, összesen hat nagy velencei galeassza hajózott 500-500 fős spanyol gyalogsággal megerősítve (1. kép).⁴⁷ A spanyol történetírás Don Juan de Austriának tudja be azt a javaslatot, hogy a galeasszák negyed mérfölddel a flotta előtt haladjanak az ütközetben, így egyfajta elővédként sikeresen törjék meg az oszmán támadó hadrendet.

Ez a nagy méretű, ugyanakkor lassú és nehéz gályatípus 26 evezőspaddal rendelkezett, az átlagos gályával összevetve meglepően kevés, 156 evezős hajtotta. Valójában a kor úszó ágyúállása volt, mivel a megerősített és magas taton, valamint az orrán elhelyezett ágyúk révén kiemelkedően jelentős tűzerővel rendelkezett. A néhány évvel későbbi galeasszák alapján tudjuk, hogy ez a gályatípus 5 teljes értékű ágyút, 2-3 félágyút, 8 pedrerót, 4 culverínt, 7 sacrét, 4 félsacrét, továbbá mintegy 20 kisebb kaliberű, a hajó korlátjára rögzített lőfegyvert hordott.⁴⁸ További előnyük, hogy magas fedélzetük az alacsony gályákról gyalogsággal rendkívül nehezen volt támadható. Lepantónál a keresztény balszárny és centrum esetében ismert: bár kevés hajót süllyesztettek el ágyúikkal, mégis jelentős szerepük volt abban, hogy az oszmán jobbszárny és centrum hadrendje felbomlott, hogy a galeasszák oldalazó tűzvonalat megkerüljék, vagy mihamarabb onnan kijussanak. A Gian Andrea Doria által vezetett jobbszárnyak hosszabb távot kellett megtennie a csata-

45 Guilmartin, 1974. 241. Rodríguez González, 2021. 267.

46 Guilmartin, 1974. 73–74.

47 A kép forrása: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Morel-Fatio-MPB2.jpg>.

48 Guilmartin, 1974. 233–234.

rendhez történő kibontakozáshoz, és a szárnyhoz tartozó két, lassú galeassza értethető módon nem is avatkozott a csatába érdemi módon.⁴⁹ A galeasszákkal összevethető hajója a törököknek nem volt.

Preveza után, az 1550-es éveket követően a keresztény gályák, különösen a spanyol gályák, jelentős fejlődésen mentek keresztül, tulajdonképpen csúcspontjukra értek. Az átlagos spanyol gálya súlyosabbá, egyben lassúbbá vált, több és nehezebb ágyút hordott, ezáltal nagyobb tűzerőt képviselt. Ugyanakkor manőverezőképessége, hatótávolsága a létszám- és súlynövekedésből fakadóan csökkent, illetve fenntartási költsége is számottevően emelkedett. Míg 1550 előtt egy átlagos mediterrán gálya 24 sorral és 144 evezőssel rendelkezett, az azt követő évtizedekben az evezősök száma jelentősen megnőtt. Az 1560-as évekre az átlagos spanyol hadigálya továbbra is 24 paddal rendelkezett, de már 160 evezős hajtotta. Lepantónál az evezősök száma a spanyol és a szövetséges gályákon meghaladta a 174 főt, sőt a 200-at is elérte. 1571-ben az átlagos spanyol gályákon ezenfelül jellemzően 112 tengerész és 150 gyalogos szolgált. Don Juan de Austria zászlóshajóját, a *La Real*t 35 evezősoron 420 evezős hajtotta és 400 arkabúzos védte. Ezzel szemben az oszmán gályák jellemzően kisebbek és fürgébbek voltak, de ágyúval és lőfegyverekkel gyengébben felszereltek. Ali pasa vezérhajóját 300, íjjal harcoló janicsár és mintegy 100 lőfegyveres erősítette.⁵⁰

Az ágyúk kaliberében és a lőfegyverek számában is jelentős változások történtek 1538 és 1571 között. 1536-os adatok alapján az átlagos mediterrán gálya a hajóornál kialakított platformon a következő tűzérsséggel rendelkezett: középen egy nagyobb, 30-40 fontos kaliberű ágyú, két kisebb, 7-10 fontos kaliberű ágyúval a két oldalán (*sacre* vagy *culverín*), és a szélén esetleg még egy-két kisebb méretű *pedrero*. 1571-ben egy átlagos velencei gálya 52-55 fontos ágyút hordott középen, két oldalára egy-egy 12 fontos ágyút kapott, illetve egy-egy 5-6 fontos csatakígyót. A nehezebb spanyol gályák ágyúállása kétrészes volt, alul a platformon középen egy 40-50 fontos nehéz ágyúval, kétoldalt egy-egy 7-13 fontos *sacre*, illetve az egyik szélén egy 18-25 fontos *pedrero*, a másikon pedig egy 4-5 fontos félsacre helyezkedett el. Az ágyúállás feletti felépítmény, az úgynevezett *arrumbada* további 6-8 könnyebb és kis kaliberű ágyút tartalmazott. Fontos megjegyezni azt is, hogy ezen ideális felszereltséggel valójában sokszor nem rendelkeztek a hajók, és sok velencei vagy spanyol gályát kevesebb, más minőségű és kaliberű lőfegyverrel láttak el, továbbá a korban még nem beszélhetünk sztenderd ágyúkaliberekről és -típusokról. A források kiemelik, hogy a Lepantónál harcoló átlagos keresztény gályákat jellemzően 5 ágyúval szerelték fel, nagyjából megfelelve a fenti rendszernek.⁵¹

A velencei doktrína a spanyollal szemben a gályák mozgékonyására és fürgeségére helyezte a hangsúlyt. A velencei hajók jellemzően könnyebb ágyúkat hordtak. Azt is fontos azonban megjegyezni, hogy a velencei gályák krónikus emberhiányban szenvedtek, beleértve az evezősöket és a fedélzeten harcoló katonákat, tengeré-

49 Bunes de Ibarra, 2021. 184.

50 Guilmartin, 1974. 221–231.

51 Lásd: Guilmartin, 1974. 229–231., 298–300.

szeket. A spanyol rendszer viszont – elsősorban az észak-afrikai mórok elleni harcok tapasztalata alapján – a part menti rajtaütéseken és partraszállásokon alapult. A nehézkesebb spanyol gályák nagyobb tüzerőt képviseltek és katonákkal is nagyobb számban voltak ellátva. Ezek az eltérések a tengeri csatákban is megjelentek: a spanyol gályák jellemzően a frontális ütközetet preferálták, az oszmán és velencei gályák pedig a széleken történő manőverezést és átkaroló hadműveletet.⁵²

Földrajzi adottságok

Nem véletlen, hogy a Prevezánál és Lepantónál zajló csaták, sőt az ókori actiumi ütközet is, földrajzilag ennyire közel voltak egymáshoz. A Jón-tenger partvidéke Itália és Görögország között geostratégiai jelentőségű volt mind a keresztény, mind az oszmán hadvezetés számára. A Görögország keleti partjaitól, illetve a nápolyi és szicíliai partoktól nem messze lévő, az oszmán érdekszférához közel eső kelet-mediterráneumi terület kiváló, nagy és mély öblökkel, a hatalmas haderőket édesvízzel ellátó folyótorkolatokkal rendelkezett, egyúttal alkalmas volt flották állomásoztatására. Az ókorban is jelentős csaták zajlottak itt: a Kr. e. 31. évi actiumi csata színhelye pontosan ugyanott, az Amvrakiai-öböl bejáratánál volt, ahol az 1538. évi prevezai ütközet zajlott. A két helyszín körülbelül 5-10 kilométerre található egymástól: az ókorban a bejárat déli szélén lévő földnyelv keleti oldalán ütköztek meg, 1538-ban pedig a nyugati oldalán. A térségtől délre, mintegy 100-120 kilométerre húzódik a Patraszi-öböl bejárata, ahol 1571-ben újból összechapott a keresztény és az oszmán flotta. Valójában az öböl bejáratának északi sarkában, Oxia szigettől délkeletre zajlott a csata. Ezzel szemben Lepanto, a mai Naupaktosz meglehetősen messze, mintegy 70-80 kilométerre keletre helyezkedik el az öböl mélyén. Mégis, a 16. században kialakult történelmi hagyomány alapján hívjuk lepantói ütközetnek az Oxia szigete melletti nagy tengeri csatát.

Az Amvrakiai-öböl bejárata meglehetősen szűk, és Preveza várának ágyúí védtek. Egyértelmű, hogy a keresztény flotta számára áthatolhatatlan volt a mindkét partról ágyúkkal védett keskeny bejárat. Bár a keresztények Marco Grimani vezetése alatt 1538. szeptember 23–25. között többször is megpróbálták partra szállni, hogy az ágyúállásokat és Preveza erődjét elfoglalják, az oszmánok jelentős szárazföldi hadereje rendre visszaverte ezeket a gyenge kísérleteket.⁵³ Így az öböl védelmében Barbarossa lehorgonyzott flottája türelmesen kivárta a támadásra legmegfelelőbb pillanatot. Ezzel szemben Doria flottája sokkal kedvezőtlenebb helyen volt, az öböl bejáratától délebbre, Santa Maurától északra kellett állomásoznia, és nem kockáztathatta meg, hogy az oszmánok által ellenőrzött partszakasznál lőtávolságba kerüljön. Az oszmánok helyzetéből fakadó taktikai előnyt csak úgy lehetett volna kiegyenlíteni, ha a keresztény haderő az öböl bejáratát védő erődítések birtokába kerül.

⁵² Guilmartin, 1974. 214–217.

⁵³ Marco Grimani támadásairól lásd részletesen: Pujeau, 2015. Lásd még: Lombardo, 2019. 178.

A fenti földrajzi és taktikai adottságok miatt a prevezai összecsapás nem egy néhány óráig tartó klasszikus tengeri csata volt, mint a lepantói, hanem egy kombinált szárazföldi és tengeri ütközet. Ez jelentős eltérés a két esemény között. Így válik érthetővé, hogy a prevezai ütközet miért tartott több napig szeptember 21–28. között. Ezzel szemben a lepantói csata valójában pár óráig tartó véres küzdelem volt, ahol a keresztény flotta az Oxia sziget mellől, „menet közben” kibontakozva csapott össze a Patraszi-öbölből kihajózó oszmán flottával. A flották szerkezete is jelentősen eltért: Lepantónál relatíve homogén gályaflották harcoltak, ahol a harcmodor szempontjából az evezős galeasszák nem tértek el jelentősen egymástól. Ezzel szemben Prevezánál egy heterogén keresztény haderő került szembe az oszmán gályaflottával. A gályák mellett jelentős mennyiségű kerek testű vitorlás hajó is részt vett, ami komoly taktikai problémát okozott a hadrendet nem begyakorolt keresztény hadvezetés számára.

A korabeli tengeri doktrína szerint jelentősebb tengeri hadjáratot tavasztól ősziig lehet megvalósítani, a mediterrán viharok és a közeledő téli időjárás komoly kockázatot jelent az alacsony felépítésű, kevésbé viharálló gályák számára. A korok egyik legjelentősebb keresztény tengeri hadjárata, az 1541. október 21. és november 1. között zajló algíri expedíció éppen az őszi mediterrán viharok miatt fulladt tragédiába. 1538. szeptember végén az Andrea Doria által vezetett flotta hosszú ideig a rossz időre és a kedvezőtlen ellenszélre hivatkozva halogatta a támadást a méretében kisebb oszmán flotta ellen. Az ideális szelet várta, mígnem a hadvezetés bizonytalanságát kihasználva, szeptember 28-án váratlan támadással vereséget mért rá Khair ad-Din Barbarossa. Ezzel szemben 1571. október 7-én Don Juan de Austria sokkal határozottabb vezetői magatartást mutatott, hasonlóan ellenszélben indított támadást és aratott sikert a keresztényekénél nagyobb méretű ellenséges flottával szemben. Guilmartin kiemeli, hogy az adott, hátrányos taktikai helyzetben nem volt szükségszerűen rossz döntés Andrea Doria részéről, hogy 1538. szeptember 27-én hajnalban, a sötétséget kihasználva és a feltámadó északi szél segítségével a heterogén gályá- és vitorlászajó-armadájával délre akart hajózni. A szél leállása viszont a vitorlás hajók lelassulását és a keresztény flotta egységének a megbomlását is okozta, amit az oszmán hadvezér, Barbarossa ugyeszen ki is használt, és sikeres csapást mért a jóval nagyobb keresztény armadára.⁵⁴

Hadrend és az ütközet

Mindkét ütközetben – 1538. szeptember 28-án, illetve 1571. október 7-én – két nagy flotta csapott össze. Mindkét esetben a Szent Liga tagjai 200 gályát, 100 vitorlás hajót és mintegy 50 ezer katonát ajánlottak meg. Összehasonlító tanulmányunknak nem célja a két csata részletes bemutatása, csak a téma szempontjából fontos részletekre térünk ki.

⁵⁴ Guilmartin, 1974. 49–53.

Preveza esetében nem egyértelmű, hogy valójában mekkora haderők és mikor csaptak össze. Az európai történetírásban jellemzően szeptember 28-ra teszi a csata napját. Ugyanakkor Simone Lombardo tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy a csata egy nappal korábban történhetett, mivel a török haditengerészet ünnepnapja máig szeptember 27-én van, és a prevezai győzelemhez kötődik.⁵⁵ A keresztény armadáról rendelkezésünkre álló adatok között is jelentős eltéréseket tapasztalunk. Közel 200 gályáról, 140 kisebb bárkáról és vitorlásról olvashatunk. Fernández Duro klasszikus művében 55 velencei és 27 pápai gályát említ, Doria egységét 49 gályára becsüli. A keresztény haderő összesen 134 gályát, 72 nagyobb vitorlás hajót és kis méretű hajót számlált, mintegy 2500 ágyúval, 50 ezer tengerésszel és evezőssel. A keresztény katonaság méretét Duro 16 ezer főre teszi, és összességében több mint 60 ezer fős keresztény seregről ír.⁵⁶ Guilmarin adatai szerint a keresztény haderő 130 teljes értékű gályából állt, amihez szeptember 22-én csatlakozott a mintegy 16 ezer katonát és jelentős utánpótlást, ágyúkat szállító vitorlášhajó-flotta.⁵⁷ Mercieca ezzel szemben 134 gálya mellett 62 vitorlás hajóról tud, beleértve az egy-egy genovai és velencei nagy galleont is. A keresztény flottán belül a máltai gályák száma sem egyértelmű, egyes források tíz, míg Mercieca négy máltai gályáról számol be.⁵⁸ Lombardo számításai szerint a keresztény flotta mintegy 130-140 gályából állt a vitorlás hajók nélkül.⁵⁹

Bárhogy is nézzük, a keresztény flotta egyértelműen jelentős túlerőben volt a Barbarossa által irányított oszmán flottával szemben: 85 oszmán gálya, 30 galeota és 35 további kisebb gálya, illetve körülbelül 22 ezer fős oszmán haderő ütközött meg a keresztény flottával.⁶⁰ A heterogén keresztény flotta közel 200 hajóból (vegyesen gályából és vitorlás hajóból) állt, az oszmánok közel 150 gályából és kis méretű gályákból álló homogén flottájával szemben. Guilmarin leírása szerint az oszmán haderő nem haladta meg a 122 gályát, ezzel szemben a keresztény haderő közel 350 hajóval rendelkezett.⁶¹ Külön érdekesség, hogy míg Lepanto esetében az összes részt vevő keresztény gályát és parancsnokát név szerint ismerjük, sőt még az oszmán gályák parancsnokait is, így pontos képünk van a flották méretéről, addig Preveza vonatkozásában sokkal korlátozottabb és bizonytalanabb tudással rendelkezünk a flották méretéről.

A keresztény haderő Korfu közelében gyűlt össze. Először a Marco Grimani által vezetett pápai flotta és Vincenzo Capello velencei főparancsnok gályái érkeztek meg. Az Andrea Doria által vezényelt spanyol és genovai szövetséges flotta meglehetősen nagy késéssel, szeptember 7. után ért Korfura.⁶² A késedelem oka a gályákra szánt spanyol terciók lázadása volt, ami jelentős idővesztést okozott. A dalmáciai

55 Lombardo, 2019. 188.

56 Fernández Duro, 1895. 233–234.

57 Guilmarin, 1974. 47–48.

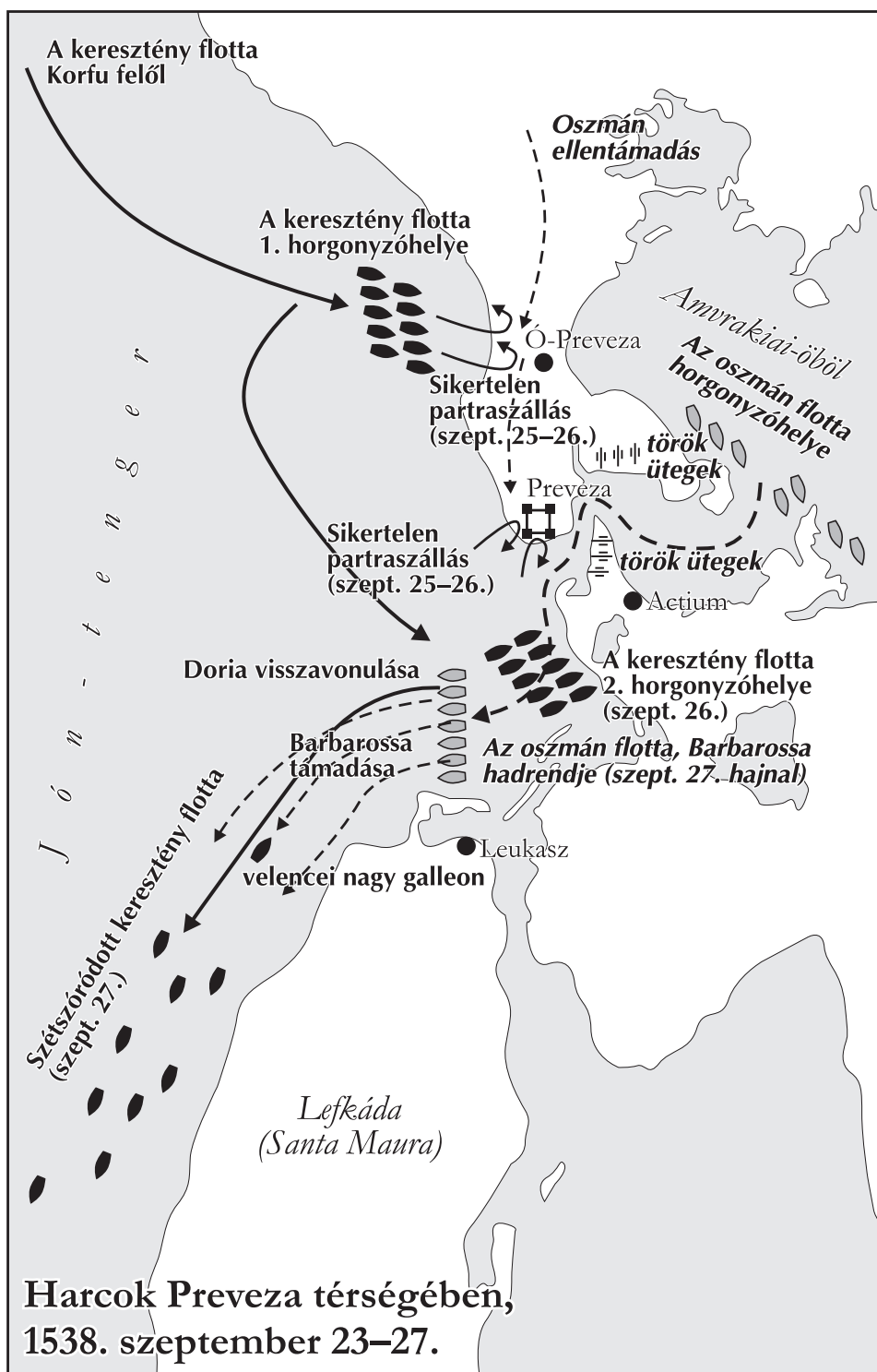
58 Mercieca, 2010. 109–110.

59 Lombardo, 2019. 173–174.

60 Fernández Duro, 1895. 233–234.

61 Az ütközet részletes leírása: Guilmarin, 1974. 42–56.

62 Pujeau, 2009. 127.; Guilmarin, 1974. 45. Doria érkezésének dátumai sem egyértelműek: egyes szerzők szerint augusztus végén érkezett Korfura, mások szerint szeptember 7. után.

2. kép. A prevezai tengeri ütközet. Antonio Salamanca rézkarca, 1540 körül

és a görög partokat fosztogató oszmán flotta a hadjáratát követően az Amvrakiai-öbölben az actiumi és a prevezai erősségek védelmében biztonságban állomásozott, ezzel szemben Doria flottájának az erősítésektől távol kellett horgonyt vetnie.

A keresztény haderő több próbálkozást is tett, hogy partra szálljon Actiumnál, majd Prevezánál (szeptember 25–26.), de a Murat Reisz által toborzott szárazföldi oszmán erők meghiúsították a keresztény támadást. A kedvezőtlen tengeri elhelyezkedés miatt 28-án hajnalban a kedvező északi széllel Doria délre, Santa Maura felé hajózott. A változó szélviszonyok miatt a flotta egysége felbomlott. Barbarossa felismerve a helyzeti előnyét, kihajózott az öbölből, és rátámadt a számbelileg jelentős erőfölényben lévő keresztény flotta visszamaradó részére, többek között a csatában hosszan ellenálló velencei nagy galleonra is (2. kép).⁶³

A visszaemlékezések külön kitérnek arra, hogy Doriának komoly nehézségei adódtak azzal, hogy zászlóshajójáról kiadja a megfelelő parancsokat, így a keresztény gályák – szemben Lepantóval – meglehetősen fegyelmetlenül készültek az ütközetre és indultak vissza északnak a támadó oszmán flotta ellen. Capello és a pápai hajók nem tartották be a parancsot, hogy vonalban maradjanak, előretörték, és bár Barbarossa tudatosan hátrébb vonta a gályáit, nem hagyta, hogy a keresztény haderő újraszerveződjön. A szélirány megváltozásával a keresztény haderő nehezen ugyan, de többsoros, mély hadrendbe állt: Ferrante Gonzaga szicíliai alkirály a balszárnyat vezette, a centrum élére Giannettino Doria került, a jobbszár-

63 A kép forrása: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:IAN_0105_Salamanca_1540_Preveza.jpg.

nyon a máltai lovagok nehéz gályái voltak. Ezt követően hosszú és széles vonalat alkottak Andea Doria gályái, majd mögöttük álltak fel a velencei és a pápai gályák Grimánival és Capellóval az élükön. A flotta hátsó vonalát Alessandro Condalmiero velencei, illetve Francesco Doria spanyol–portugál és genovai galleonjai, valamint egyéb vitorlás hajói alkották.

A mély és keskeny keresztény hadrend szinte felkínálta a méretében kisebb oszmán flotta számára az átkaroló hadművelet lehetőségét. Barbarossa gályái félhold ívben a széleken átkaroló támadásra készültek. A gyenge szél sem kedvezett a keresztény erőknél, és a hátsó részen lévő lassú vagy mozdulatlan galleonok, valamint más, manőverezésre nem képes vitorlás hajók is könnyű prédává váltak az oszmán gályák számára. A csata kimenetele nem egyértelmű: számos európai történelmi munkában minimális veszteségekről olvashatunk. Ezzel szemben a török források szerint mintegy 128 keresztény hajó veszett oda, és körülbelül 3000 keresztény került fogságba. Más feldolgozások szerint az oszmánok elsüllyesztettek két velencei, egy pápai gályát, öt spanyol hajót, néhány egyéb vitorlás hajót, és felgyújtottak mintegy 36 további hajót. Bárhogy is számoljuk, a legnagyobb veszteséget a változó és gyengülő szél hatására lelassult vagy mozdulatlaná vált kerek testű vitorlás hajók szenvedték el – könnyű prédái voltak a sikeresen manőverező és a keresztény flottát szétverő oszmán gályáknak. A kerek testű hajók veszteségét elhomályosítja a sok ágyúval felszerelt velencei nagy galleon története, amely lelassulva, hátul maradva majdnem egy teljes napon keresztül hősiességgel küzdött az oszmán gályák ellen.⁶⁴

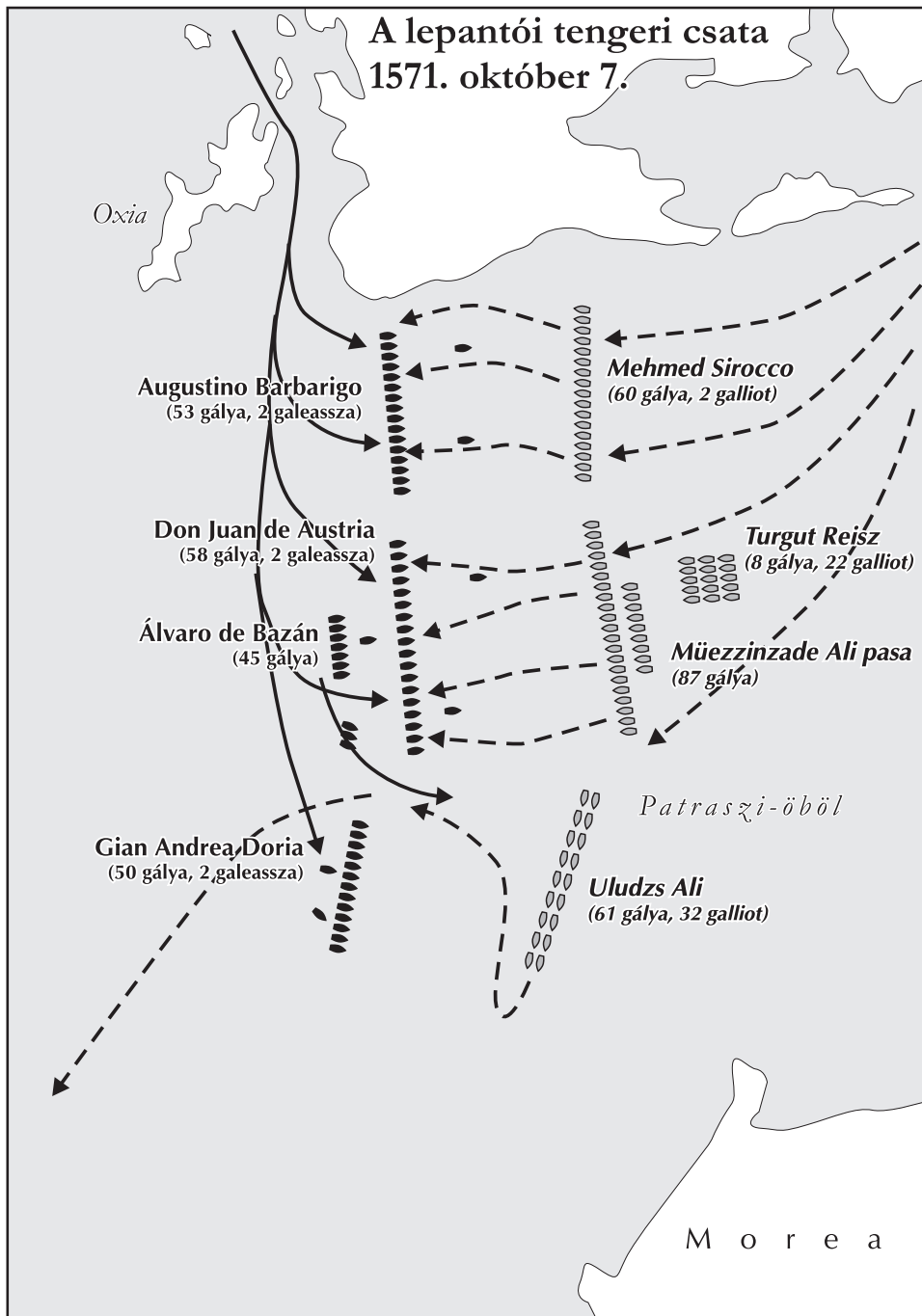
Lepantónál a keresztény flotta sokkal távolabb, Messinában gyülekezett, és onnan már hadrendben evezett át a Patraszi-öböl bejáratához. A hadvezetés, elsősorban Don Juan de Austria sokkal határozottabbnak és elkötelezettebbnek tűnt a csata mellett, szemben az 1538-as flottát irányító Andrea Doriával, aki a genovai és a spanyol flották fenntartójaként nemcsak főparancsnok, hanem finanszírozó magánvállalkozó is volt, illetve komoly érdeklentéte volt Velencével. Az 1571. évi Szent Liga flottája október 7-én 206 vagy 207 gályát és 6 galeassát számlált, szemben a nagyobb méretű oszmán flotta 216 gályájával és 56 kis méretű gályájával (galliot).⁶⁵ Bunes de Ibarra szerint a keresztény gályákból 90-et II. Fülöp pénzelt (beleértve a genovai, máltai és egyéb gályákat), 12-t a Szentszék, 106-ot Velence állított ki.⁶⁶

1571. október 7-én az alábbi harcrendet alkalmazták. A parthoz közeli, sekélyebb vizeken haladó balszárnyat Venier leváltását követően Agostino Barbarigo vezette 53 gályával és 2 galeasszával (2 velencei galeassza, 39 velencei galya,

64 A csata menetéről: Pujeau, 2009. 127–129.; Mercieca, 2010. 111–120. Mercieca máltai lovagoktól származó forrása szerint Barbarossának valójában több gályája (körülbelül 160) volt, mint Doriának. A veszteségekről: Guilmartin, 1974. 54–55. Lombardo, 2019. 181–186. részletes leírást nyújt a csatáról, szerinte a hatalmas flottákhoz képest minimálisak voltak a keresztény veszteségek. Álláspontja szerint a csata bizonyíték a galleon taktikai fölényére a galya felett.

65 Bunes de Ibarra, 2021. 173. adatai szerint 208 galya vett részt a hadjáratban, ugyanakkor az október 7-i ütközetben 203-204 hajónál nem harcolt több, mert néhány hajónak más feladatot adtak.

66 Bunes de Ibarra, 2021. 174. Cerezo Martínez, 1988. 217. szerint 109 galyát és 6 galeasszát biztosított Velence, Spanyolország 77 galyát, a Szentszék 12 galyát. Ezenfelül Málta, Savoya és Genova egyenként 3 galyát adott.

10 spanyol gálya, 1 pápai és 3 genovai gálya).⁶⁷ A centrumban Don Juan de Austria vezetésével 2 galeassa és 58 gálya harcolt. (2 velencei galeassa, 15 spanyol gálya, 24 velencei gálya, 9 genovai gálya, 7 pápai gálya, 3 máltai gálya).⁶⁸ A nagy ívben, lépcsőzetesen felfejlődő és ezért a csatába késve beavatkozó jobbszárnyat Gian Andrea Doria vezette (összesen 2 galeassa és 50 gálya: 2 velencei galeassa, 14 genovai gálya, 10 spanyol gálya, 24 velencei gálya, 2 pápai gálya).⁶⁹ A keresztény haderő tartálékát Álvaro de Bazán irányítása alatt 30 gálya alkotta (13 spanyol, 12 velencei, 3 pápai, 2 genovai hajó). Ezenfelül a tartalékhoz csatlakozott Juan de Cardona 7 gályából álló felderítő egysége (3 gálya Sziciliából és 4 velencei gálya).⁷⁰

Az oszmán flotta balszárnya 61 gályából és 32 galliotból állt Uludz Ali vezetése alatt. Az oszmán centrum élén Müezzinzade Ali pasa irányított 87 gályát két vonalban. A jobbszárnyon Mehmed Sirocco (Csuluk Mehmed) 60 gályája és 2 galliotja helyezkedett el, míg a tartalék erőt Turgut Reisz egysége alkotta 8 gályával és 22 galliottal.⁷¹

A két flotta nagyon hasonló módon állt fel (3. kép).⁷² Ciprus, azon belül Famagusta ostromának, különösen Marco Antonio Bragadin halálának pszichés hatása a Szent Liga résztvevőire és a lepantói ütközet kimenetelére, valamint magának az ütközetnek a leírása túlfeszíti ennek az összehasonlító munkának a kereteit, így inkább az alábbi kérdésekre fókuszálunk.⁷³

Lepantónál a keresztény haderő minden tétovázás nélkül, menetből bontakozott ki a csatára, míg Prevezánál már napokkal az ütközet előtt zajlottak csatározások, és a keresztény haderő sikertelen partraszállási kísérleteket kezdeményezett. A nem összeszokott, eltérő hadászati stílust alkalmazó gályákból és vitorlás hajókból álló szövetséges flotta egységét, amikor az egyes hajósnemzetek közötti feszültségek is aláásták a fegyelmet, könnyedén bontotta meg kisebb haderejével egy olyan tudatos és sikeres hadvezér, mint Barbarossa. Ugyanakkor a lepantói ütközet kimenetelét nemcsak a határozottabb keresztény hadvezetés segítette elő, hanem az oszmán hadvezetés hibája is okozta, hogy úgy szállt ütközetbe, hogy alábecsülte a keresztény haderő méretét. Az Oxia-szigetnél lépcsőzetesen felfejlődő keresztény haderő valós méretét megismerve már nem volt visszaút, a felek vállalták a csatát. A tévedéshez hozzájárulhatott az is, hogy a még Messinában gyülekező keresztény haderőt rosszul, azt alábecsülve mérte fel Kara Hodzsa kémkedő algériai kalóz gá-

67 Candiani, 2021. 207–230.

68 A centrumban zajló harcra Don Juan de Austria és Ali pasa gályái között lásd: Rodríguez González, 2021.

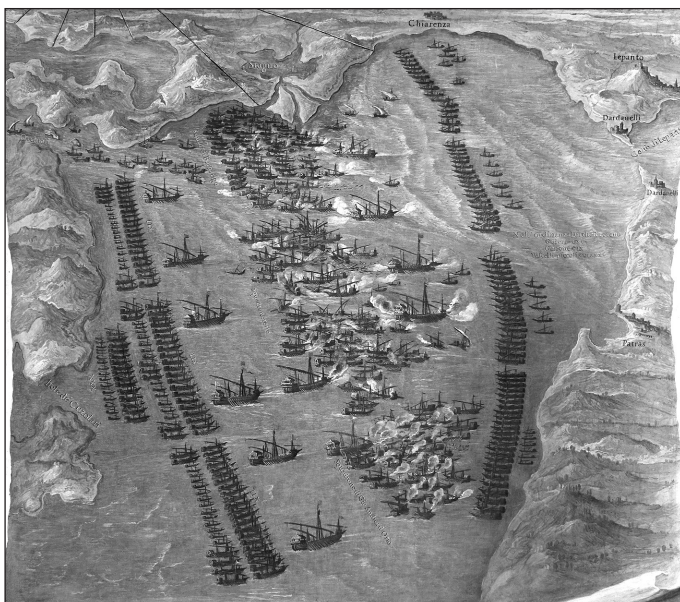
69 Claramunt Soto, 2021b 351–381.

70 A gályák számáról egyes művekben eltérő számokat olvashatunk: Guilmartin, 1974. 242. a galeasszak nélkül a balszárnyon 53 gályát, a centrumban 64 gályát, a jobbszárnyon 54 gályát, a tartalékban 30 gályát ad meg. Hasonló módon részletesen felsorolja a hajókat Fernández Duro, 1895. t. II. 143–144.; Cerezo Martínez, 1988. 218.

71 Az oszmán és keresztény flotta hajóiról lásd: Claramunt Soto, 2021a *Apéndice* című fejezet.

72 A kép forrása: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fernando_Bertelli,_Die_Seeschlacht_von_Lepanto,_Venedig_1572,_Museo_Storico_Navale_\(550x500\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fernando_Bertelli,_Die_Seeschlacht_von_Lepanto,_Venedig_1572,_Museo_Storico_Navale_(550x500).jpg).

73 Lepanto tengernyi irodalmáról részletesen újabban: Claramunt Soto, 2021a; Rivero Rodríguez, 2008; Braudel, 1996. 1155–1177.; Guilmartin, 1974. 221–252. A klasszikus művek közül lásd: Fernández Duro, 1895. t. II. 131–167.; Crowley, 2014. 301–360. Ciprus ostromáról: Crowley, 2014. 267–300.

3. kép. Fernando Bertelli:
A lepantói csata

lyája.⁷⁴ De még ezzel együtt is a keresztény jobbszárnyon jelentős oszmán túlerő összpontosult. Jóllehet a szemben álló felek hasonló hadrendet alakítottak ki, a takтика eltérő volt. Az oszmán haderő mozgékony gályáival átkaroló hadműveletre készült, ezzel szemben a keresztény haderő inkább a nehezebb spanyol gályákra jellemző frontális ütközetet kereste, melyben az ágyúk lehengerlő tűzereje és a spanyol-italiai gyalogság állóképessége előnyt jelenthet.

Preveza esetében visszatérő vád Andrea Doriával szemben, hogy a saját érdekei, illetve a Genova és Velence közötti versengés miatt tétovázott, és egyértelmű erőfölénye ellenére súlyos vereséget szenvedett a tehetséges, de kisebb haderővel harcoló oszmán ellenfelétől. A családra nehezedő megítélés árnyékot vetett Doria unokatestvérére, Gian Andrea Doriára is 1571-ben Lepantónál. A keresztény jobbszárnynak hosszabb utat kellett megtennie, és ezért lassan fejlődött fel a csatához, sőt az ottani két velencei galeassza lemaradt és nem tudott érdemben beavatkozni. Ráadásul azért, hogy Doria elkerülje a vele szemben harcoló, szintén tehetséges kalózvezér, Uludzs Ali bekerítő manőverét dél felől, folyamatosan dél felé mozgatta a jobbszárnyat. Ezzel meglehetősen nagy rést nyitott a keresztény centrum és jobbszárny között, amit egy váratlan manőverrel Uludzs Ali ki is használt és befurakodott a résbe, ahol oldalról fenyegette Don Juan de Austria centrumát. Álvaro de Bazán tartalékainak a beavatkozása, illetve Gian Andrea Doria hajóinak a támadása végül is megmentette a centrumot a veszélyes helyzettől, és Uludzs Ali közel tucatnyi hajójával kimenekült a csatából.

A kortárs és későbbi történetírói álláspontok eltérőek voltak, a szakirodalomban kétfajta álláspont olvasható az ifjabb Doria tevékenységének értékelését illetően.

⁷⁴ Bunes de Ibarra, 2021. 170.; Crowley, 2014. 323.

Egyesek Doria szemére vetették, hogy a magánvállalkozóként fenntartott hajóinak védelme érdekében bizonytalankodott, ahogy azt tette nagybátyja is 1538-ban. Ugyanakkor más munkák arra hívják fel a figyelmet, hogy Uludzs Ali flottája jelentősen nagyobb volt Doriánál (61 gálya és 32 galliot 50 gályával és 2 galeasszával szemben), így valójában nem saját érdeke miatt vagy gyávaságból került dél felé Doria, hanem valószínűsíthető, hogy tudatos taktikai lépés volt a részéről.⁷⁵

A lepantói csatában hatalmas veszteséget szenvedett az oszmán flotta: 117 gályát, 13 galeottát, 117 nagyobb ágyút, 27 pedrerót és 256 kisebb kaliberű ágyút zsákmányoltak a keresztények. Az oszmán hajók több mint 65 százaléka elsüllyedt. Ugyanakkor a foglyok száma meglehetősen alacsony volt, 3486 fő, ami azt is jelentette, hogy a csata során sok ezer oszmán a tengerbe fulladt. Mintegy 12 ezer keresztény evezőst szabadítottak fel. A keresztény oldal is komoly veszteségeket szenvedett (több mint 8 ezer halott, 14 ezer sebesült). Ugyanakkor a gályáknak körülbelül 8 százaléka veszett csak oda.⁷⁶

Utóélet

Mind a prevezai, mind a lepantói csatát követően a keresztény haderő szárazföldi támadásra is kísérletet tett. A dicsőséges lepantói győzelem azonban elhomályosította az utána következő kisebb epizódokat. Pár nappal a csatát követően, 1571. október 13-án a keresztény flotta partra szállt az oszmán birtokban lévő Santa Maura szigetén, és támadást indított a könnyű prédának tekintett erőd ellen. Néhány nap múlva, október 21-én felhagyott az ostrommal, és Korfu felé hajózott. A velencei flotta Korfun maradt, a spanyol és a pápai flotta november 1-jén Messinába hajózott vissza. Ezzel végződött a Szent Liga 1571. évi tevékenysége.

Kevésbé ismert, hogy Prevezánál az oszmánok számára a legnagyobb veszteséget nem a keresztény flotta okozta, hanem a csatát követő vihar, amelyben egyes források szerint mintegy 70 gálya és galliot süllyedt el.⁷⁷ 1538. szeptember végén Andrea Doriának és a többi hadvezérnek nagyobb gondjai voltak a méltatlanul elvesztett ütközet után. A haditanácson egyezség született arról, hogy a vereség által okozott elkeseredettséget egy sikeres ostrommal lehetne enyhíteni. Célpontként felmerült az albániai Durazzo is, végül az a keresztény flotta északnak hajózott, és a Kotori-öbölben található Castelnuovót (ma Herceg Novi, Montenegró) foglalta el. Eredetileg felmerült, hogy Castelnuovót a liga szerződésének megfelelően átadják Velencének, de V. Károly jóváhagyásával Doria ezt megtagadta.⁷⁸

⁷⁵ Guilmartin, 1974. 249–250. Hasonló álláspontot fogalmaz meg újabban Williams, 2021. 69–71. Uludzs Ali és Gian Andrea Doria csatájáról lásd részletesen: Claramunt Soto, 2021b 351–381.

⁷⁶ Rodríguez González, 2021. 303–304.

⁷⁷ Guilmartin, 1974. 55. szerint mintegy 70 gálya és galliot. Lombardo, 2019. 184–185. szerint 22–50 hajó.

⁷⁸ Casillas Pérez, 2018. 671–674.; Pujeau, 2009. 129.

Francisco Sarmiento de Mendoza tábornester irányítása alatt egy 2500 fős,⁷⁹ más források szerint 3000–4500 fő közötti spanyol tercíót helyeztek el a várban. Az ellenséges területen elszigetelten álló vár katonailag hídfőként szolgálhatott volna az 1539-re tervezett további keresztény hadjáratokhoz, de a felek közötti bizalmatlanság miatt a liga feloszlott. A spanyol kontingens tulajdonképpen senki földjén maradt, hiszen Velencétől támogatásra nem számíthatott, a Nápolyi Alkirályságból meg lassan és nehezen jutott el az utánpótlás. 1539 tavaszán Barbarossa mintegy 200 gályából és 20 ezer harcost számláló flottával kihajózott Isztambulból, hogy Castelnúovót visszafoglalja. Közben a boszniai pasa a szárazföld felől közel 30 ezer fős sereggel blokádot vont a kikötőváros körül. Castelnúovo védői sem tétlenkedtek, és a régi fellegvárat átalakítva megépítették a mai is álló Spanyol Erődöt. Az ostrom Barbarossa flottájának megérkezése után, 1539. július 18-án kezdődött és mintegy három hétig tartott.⁸⁰ A spanyol védők jóformán mind egy szálig hősi halált haltak, csak 100–200 katona került fogságba, közülük 1545-ben 25-en szabadultak ki az oszmán rabságból, miután egy oszmán gályával Messinába szöktek.⁸¹ 1550-ben a magyar történelemből is ismert Gianmaria Malvezzi portai követ segítségével néhány, korábban Castelnúovónál fogságba esett spanyol szökött meg Isztambulból itáliai és magyar foglyokkal együtt.⁸²

Míg Preveza többé-kevésbé feledésbe merült, Castelnúovo a spanyol nemzeti büszkeség egyik szimbólumává, a spanyol katonai ethosz részévé vált. Egy – alapjában véve elrontott és – elvesztett tengeri csatát követően egy katonailag jelentéktelen erőd hősie védelme elhomályosította a súlyos tengeri vereséget. A Krisztus és a kereszténység védelméért vállalt áldozat beemelte a spanyol nemzeti hősi panteonba a tercio ismert tisztjeit és ismeretlen katonáit, továbbá a hős túlélőket és a megszökött gályarabokat.⁸³ Az ostrom részletesebben és jobban ismert eseménnyé vált a spanyol történetírásban és nemzeti történeti tudatban, mint maga az 1538. évi Szent Liga és a prevezai ütközet. A castelnúovóiak küzdelmét a Thermopülai-szorosban elesett 300 spártai harcáshoz hasonlítják, akik ellenálltak Xerxész perzsa despota mérhetetlen seregének.⁸⁴

79 Egyes spanyol krónikákban is 2500 fő szerepel. García Cerezeda, 1874. t. II. 345.; Jiménez de Quesada, cap. 42. Az *Antijovio* szerzője külön kiemeli, hogy Giovio munkájában tévesen említi, hogy 4000, esetleg 5000 spanyol volt a várban. Casillas Pérez, 2018. 674. idézi a simancasi levéltárban található követi jelentést, mely szerint 4500, a firenzei, lombardiai és nizzai terciókból kiválasztott spanyol katona maradt a várban. Pujeau, 2009. 129. Guilmartin, 1974. 55. szintén 4000 spanyolt említ.

80 Az ostromról: Gil Fernández, 2005. 178–180.; González Castrillo, 2013. 77–84. Fernández Álvarez, 1999. 576–584. jelentősen hozzájárult Sarmiento terciójának ethoszához. A neves spanyol történész, Fernández Álvarez munkájában a prevezai ütközetet jóformán figyelmen kívül hagyja, és az 1538. évi Szent Liga kapcsán a spanyol tercio önfeláldozását helyezi a középpontba részletes leírásában.

81 Kevésbé ismert, hogy az egyik védő, Andrés de Zamora, úgy tűnik, még 1541-ben, Buda ostromának idején szökhett meg Magyarországon az oszmán seregből. Zamora, 2022. 267–269. A Castelnúovóban foglyul esett spanyolok sorsáról lásd még: Gil Fernández, 2005. 177–185.

82 Gil Fernández, 2005. 180–181.

83 García Cerezeda, 1873–1876 és az *Antijovio* krónikák részletesen felsorolják a spanyol tercio katonáit. Lásd még: Gil Fernández, 2005; Casillas Pérez, 2018; Fernández Álvarez, 1999.

84 Gil Fernández, 2005. 177–178.

Az 1538. évi Szent Liga vereségének az „átértelmezése” már kortárs történetíróknál is kimutatható, beleértve Paolo Gioviót, a velencei történetíró Paolo Parutát, a genovai Lorenzo Capellonit, Doria életrajzíróját. Miként Emanuelle Pujeau is megállapította: nem a történeteket írták át, hanem bizonyos érdekeknek megfelelően kiemelték eseményeket, amelyek a munkákban szereplő személyeket pozitívabb képben mutatták be.⁸⁵

Mindkét liga viszonylag gyorsan feloszlott. Az 1538. évi liga kudarcra egyebek mellett a Velence és Genova közötti megoldatlan nézeteltérésre is visszavezethető. Miután Andrea Doria V. Károly támogatásával nem tartotta be a Szent Liga megalakításakor kötött egyezménynek a velencei birtokokra vonatkozó pontját, a Serenissima kevés bizalmat táplált a Habsburgok és szövetségesei iránt. Emellett Korfu oszmán ostroma, az oszmánok adriai hadjáratainak gazdasági következményei szintén arra ösztönözték a Velencei Köztársaságot, hogy minél hamarabb békét kössön az oszmánokkal. 1540-ben Velence előnytelen békét kötött a Portával, nemcsak további kikötőket engedett át az oszmánoknak, hanem 300 ezer dukát megfizetésére is kötelezettséget vállalt.⁸⁶

De valójában mi dőlt el Prevezánál és Lepantónál? Egyik ütközetet sem tekinthetjük hadtörténeti szempontból sorsdöntőnek. Az egyik csata teljesen feledésbe merült az európai történelmi emlékezetben, és a stratégiaileg nem tartható Castelnovo ostromáról szóló hősi eposz is elhomályosította. A másik ütközet ezzel szemben a közbeszéd, az ideológia, az ábrázoló művészetek és az irodalom révén az európai kora újkor egyik legismertebb eseményévé vált,⁸⁷ még akkor is, ha a lepantói csata jelentősége nem a hadtörténeti eredményekben rejlik, mivel a győzelmet a keresztény világ nem aknázza ki érdemben. Velence idővel különbékét kötött a Portával, illetve egy év múlva az Oszmán Birodalom a korábbihoz hasonló méretű flottát volt képes kiállítani. Az oszmán gályák Uludzs Ali vezénylete alatt ugyanolyan aktívak maradtak a Mediterráneum nyugati medencéjében 1572–1573-ban, mint a lepantói csata előtt.

Ugyanakkor a keresztény világ is megerősödött, a Szent Ligát megpróbálták egyben tartani 1572-ben és 1573-ban is, majd a Katolikus Monarchia is fegyverszünetet kötött. Spanyolország és az Oszmán Birodalom elismerte a másik érdekszfériját, és más stratégiai területek felé fordult.⁸⁸ A legfontosabb eredmény talán az, hogy 1571-ben kiderült: csak mítosz az oszmánok verhetetlensége, és megszűnt a pszichés félelem. Málta megvédését (1565), a rettegett hódító, Nagy Szulejmán szultán szigetvári halálát (1566) követően az oszmán flotta megsemmisítése Lepantónál lélegztvétélhez juttatta Európa nyugati részét. Jóllehet Magyarországon még továbbra is veszélyes ellenfél maradt az Oszmán Birodalom, de a Mediterráneum nyugati medencéjében elmúlt a rettegés, hogy Itália, vagy ad absurdum

85 Pujeau, 2009. 125.

86 Casillas Pérez, 2018. 678.

87 Az európai udvarok, különösen Velence, Pápai Állam és II. Fülöp udvarának, illetve a szultáni udvar reakciójáról a lepantói csata kapcsán lásd: Kumrular, 2014. 108–110.; Schmidt, 2018.

88 A Lepanto utáni eseményekről, a Szent Liga felbomlásáról lásd: García Hernán, D. – García Hernán, E., 1999; Parker, 2016. 546–572.

Spanyolország partjain jelentősebb oszmán haderő száll partra. Európa keleti határain az 1593-ban kitörő, úgynevezett hosszú török vagy tizenöt éves háború volt az a történelmi esemény, amely a szárazföldön is egyensúlyt teremtett a Habsburg–oszmán erőviszonyban és véget vetett az oszmánok hódításának. A Habsburg–oszmán viszonylatban a kezdeményezés a 17. században átkerült a keresztény oldalra, de ez már egy másik történet.⁸⁹

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

AGS = Archivo General de Simancas

2. Kiadott források és szakirodalom

Ágoston

2021 Ágoston, Gábor: *The Last Muslim Conquest. The Ottoman Empire and Its Wars in Europe*. Oxford, 2021.

Altarozzi

2013 Altarozzi, Giordano: Diplomazia pontificia europea all'indomani di Lepanto. In: *The Proceedings of the "European Integration – Between Tradition and Modernity" Congress*, vol. 5. Tîrgu-Mureş, 2013. 978–986.

Alvar Ezquerra

2005 Alvar Ezquerra, Alfredo: *Cervantes. Genio y libertad*. Madrid, 2005.

Barta

1979 Barta Gábor: *Az Erdélyi Fejedelemség születése*. Bp., 1979.

Braudel

1996 Braudel, Fernand: *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*. I–III. köt. Bp., 1996.

Bunes de Ibarra

2017 Bunes de Ibarra, Miguel Ángel: La conquista de Túnez por los cronistas españoles. In: *Túnez 1535. Voces para una campaña europea*. Ed.: Bunes de Ibarra, Miguel Ángel – González Cuerva, Rubén. Madrid, 2017. 9–28.

2021 Bunes de Ibarra, Miguel Ángel: Reunión en Mesina. Organización, logística y planes de la Liga Santa. In: *Lepanto. La mar roja de sangre*. Ed.: Claramunt Soto, Àlex. Madrid, 2021. 133–199.

Candiani

2021 Candiani, Guido: La lucha en el cuerno izquierdo: Barbarigo y Querini contra Şuluk Mehmed Pachá. In: *Lepanto. La mar roja de sangre*. Ed.: Claramunt Soto, Àlex. Madrid, 2021. Madrid, 2021. 207–230.

Casillas Pérez

2018 Casillas Pérez, Álvaro: „Una certa debileza”. Andrea Doria y las campañas de la Prêveza y Castelnuovo ante las embajadas de Génova y Venecia (1538–1539). In: *Nuevas*

⁸⁹ Lepanto történelmi értékeléséről lásd: Rivero Rodríguez, 2008. 9–17.; Williams, 2021. Magyarul: Schmidt, 2010; a csata magyarországi híreiről: Schmidt, 2018.

perspectivas de investigación en Historia Moderna: Economía, sociedad, política y cultura en el mundo hispánico. Coord.: Pérez Samper, María Ángeles – Betrán Moya, José Luis. Madrid, 2018. 670–679.

Cerezo Martínez

1988 Cerezo Martínez, Ricardo: *Las Armadas de Felipe II.* Madrid, 1988.

Claramunt Soto

2021a *Lepanto. La mar roja de sangre.* Ed.: Claramunt Soto, Àlex. Madrid, 2021.

2021b Claramunt Soto, Àlex: La lucha en el cuerno derecho: Gian Andrea Doria contra Uluj Alí. In: *Lepanto. La mar roja de sangre.* Ed.: Claramunt Soto, Àlex. Madrid, 2021. 231–252.

Crowley

2014 Crowley, Roger: *Tengeri birodalmak. A kereszténység és az iszlám harca a Földközi-tenger feletti uralomért (1521–1580).* Bp., 2014.

Fernández Álvarez

1999 Fernández Álvarez, Manuel: *Carlos V. El César y el hombre.* Madrid, 1999.

Fernández Duro

1895 Fernández Duro, Cesáreo: *La Armada Española. Desde la unión de los reinos de Castilla y Aragón.* I–II. Madrid, 1895.

Fodor

2015 Fodor, Pál: *The Unbearable Weight of Empire: The Ottomans in Central Europe – A Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566).* Bp., 2015.

García Cerezeda

1873–1876 García Cerezeda, Martín: *Tratado de las campañas y otros acontecimientos de los ejércitos del emperador Carlos V en Italia, Francia, Austria, Berbería y Grecia desde 1521 hasta 1545.* I–III. Madrid, 1873–1876.

García Hernán

1999 García Hernán, David – García Hernán, Enrique: *Lepanto: El día después.* Madrid, 1999.

Gil Fernández

2005 Gil Fernández, Juan: El triste galardón del heroísmo. Castilnovo (1539). In: *Erytheia. Revista de estudios bizantinos y neogriegos*, 26. (2005) 177–185.

Girón

1964 Girón, Pedro: *Crónica del Emperador Carlos V.* Madrid, 1964.

González Castrillo

2013 González Castrillo, Ricardo: La pérdida de Castelnuovo en 1539 según fuentes españolas. In: *Anaqueel de Estudios Árabes*, 24. (2013) 73–84. DOI: https://doi.org/10.5209/rev_ANQE.2013.v24.42628.

Guilmartin

1974 Guilmartin, John Francis Jr.: *Gunpowder and Galleys. Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century.* Cambridge, 1974.

Guitman–Korpás–Tóth–B. Szabó

2019 Guitman Barnabás – Korpás Zoltán – Tóth Ferenc – B. Szabó János: A magyarországi török várháborúk nemzetközi háttere. 1547–1556. In: *Világtörténet*, 9. (41.) (2019) 2. sz. 253–293.

Iñigo Fernández

2015 Iñigo Fernández, Luis E.: *Breve historia de la batalla de Lepanto.* Chicago, 2015.

Jiménez de Quesada

1952 Jiménez de Quesada, Gonzalo: *El Antijovio*. Edición dirigida por Rafael Torres Quintero, estudio preliminar por Manuel Ballesteros Gaibrois. Bogotá, 1952. (Publicaciones del Instituto Caro y Cuervo, 10.)

Károlyi

1879 Károlyi Árpád: *Adalék a nagyváradi béke s az 1536–1538. évek történetéhez. Levéltári kutatások alapján*. Bp., 1879.

Korpás

2008 Korpás Zoltán: *V. Károly és Magyarország*. Bp., 2008.

2017 Korpás Zoltán: Buda – Algír – Buda. A magyarországi és a mediterrán oszmánellenes küzdelmek kölcsönhatásai 1538–1542. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 42. [„Buda opugnata”: 1541 – egy korszakhatár a magyar történelemben.] (2017) 85–102.

Kumrular

2014 Kumrular, Özlem: Lepanto. Antes y después. La República, la Sublime Puerta y la Monarquía Católica. In: *Studia historica. Historia moderna* [Universidad de Salamanca], 36. (2014) 101–120. DOI: <http://dx.doi.org/10.14201/shhmo201436101120>.

Lombardo

2019 Lombardo, Simone: Tra propaganda e realtà. Una ricostruzione della strana battaglia di Prevesa (1538). In: *Studi Veneziani*, n. s., 80. (2019) 167–192.

Mercieca

2010 Mercieca, Simon: The Battle of Preveza 1538: The Knights of Malta’s Perspective. In: *Preveza B. Proceedings of the Second International Symposium for the History and Culture of Preveza (16–20 September 2009)*. Preveza, 2010. 107–120.

Mínguez

2018 Mínguez, Víctor: Doria y Austria en Lepanto. Tapices y pinturas de Luca Cambiaso para una gesta naval. In: *Magnificencia y Arte. Devenir de los tapices en la Historia*. Eds.: Zalama, Migel Ángel – Pascual Molian, Jesús F. – Martínez Ruiz, María José. Gijón, 2018. 81–98.

O’Donell

2021 O’Donell y Duque de Estrada, Hugo: Proemio. In: *Lepanto. La mar roja de sangre*. Ed.: Claramunt Soto, Àlex. Madrid, 2021. IX–XIV.

Pálffy

2021 Pálffy, Géza: The Habsburg–Ottoman Rivalry in Hungary and the Mediterranean in the Age of Sultan Süleyman the Magnificent. In: *The Habsburg Mediterranean 1500–1800*. Eds.: Hanß, Stefan – McEwan, Dorothea. Vienna, 2021. 147–175. (Archiv für österreichische Geschichte, 145.)

Parker

2016 Parker, Geoffrey: *Felipe II. La biografía definitiva*. Barcelona, 2016.

Pi Corrales

2020 Pi Corrales, Magdalena de Pazzis: Los tercios del mar en los siglos XVI y XVII. In: *Historia de la Infantería de Marina. LXI Jornadas de Historia Marítima: Ciclo de Conferencias junio-julio 2020*. Madrid, 2020. 45–66. (Cuaderno monográfico, 81.)

Pujeau

2009 Pujeau, Emmanuelle: Preveza in 1538: The Background of a Very Complex Situation. In: *Proceedings of the Second International Symposium for the History and Culture of Preveza (16–20 September 2009)*. Preveza, 2009. 121–138. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00833534/document>.

2015 Pujeau, Emmanuelle: How to take a Fortress? The Wrong and the Right Way: Preveza 1538 and 1605. In: *Πρεβεζανικά Χρονικά*, 51–52. (2015) 119–134. DOI: <https://doi.org/10.12681/prch.28292>.

Rivero Rodríguez

2008 Rivero Rodríguez, Manuel: *La batalla de Lepanto. Cruzada, guerra santa e identidad confesional*. Madrid, 2008.

Rodríguez González

2021 Rodríguez González, Agustín Ramón: La lucha en el centro. Don Juan contra Alí Pachá. In: *Lepanto. La mar roja de sangre*. Ed.: Claramunt Soto, Àlex. Madrid, 2021. 171–206.

Rodríguez Salgado

2001 Rodríguez Salgado, María José: ¿Carolus Africanus? El Emperador y el turco. In: *Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530–1558)*. Coord.: Martínez Millán, José. Madrid, 2001. 487–532.

2008 Rodríguez Salgado, María José: *The Changing Face of Empire: Charles V, Philip II and Habsburg Authority, 1551–1559*. Cambridge, 2008.

Schmidt

2010 Schmidt Anikó: Egy elszigetelt győzelem. Lepanto 1571. In: *Keletkutatás*, 2010. tavasz, 77–92.

2017 Schmidt Anikó: A lepantói csata értékelése kortárs beszámolók alapján. In: *Levéltári Közlemények*, 88. (2017) 223–239.

2018 Schmidt Anikó: „A legjobb alkalom, mit a századok láttak...” A lepantói csata emlékezete William Shakespeare és Miguel de Cervantes munkásságában. In: *Keletkutatás*, 2018. ősz, 51–62.

2020 Schmidt Anikó: A ciprusi hadjárat (1570–1573) muszlim indoklása. In: *Levéltári Közlemények*, 89. (2020) 329–338.

Tabakoğlu

2021 Tabakoğlu, Hüseyin Serdar: Repercusiones y consecuencias de la batalla de Lepanto. In: *Lepanto. La mar roja de sangre*. Ed.: Claramunt Soto, Àlex. Madrid, 2021. 299–328.

Varriale

2021 Varriale, Gennaro: La batalla de las firmas: La negociación de la Liga Santa. In: *Lepanto. La mar roja de sangre*. Ed.: Claramunt Soto, Àlex. Madrid, 2021. 43–78.

Vilà

2021 Vilà, Lara: „El sangriento destrozó y crudas muertes.” Gloria y miseria en la poesía de Lepanto. In: *Lepanto. La mar roja de sangre*. Ed.: Claramunt Soto, Àlex. Madrid, 2021. 329–370.

Williams

2021 Williams, Philip: La Guerra en el Mediterráneo durante el siglo XVI. In: *Lepanto. La mar roja de sangre*. Ed.: Claramunt Soto, Àlex. Madrid, 2021. 1–42.

Zamora

2022 Zamora, Andres: Beszámoló Buda megszállásáról (1541). In: *Buda Oppugnata. Források Buda és Pest 1540–1542. évi ostromainak történetéhez*. Szerk.: Kasza Péter. Bp., 2022. 267–269.

ZOLTÁN KORPÁS

HISTORY IS WRITTEN BY VICTORIOUS BATTLES

GLORIOUS LEPANTO AND FORGOTTEN PREVEZA

The two battles—Preveza and Lepanto—are recorded in European historical memory in very different ways. In European historical memory, Lepanto has become the symbol of Christian victory over the invincible Ottoman Empire, even though it did not result in any significant tactical or strategic advantage or territorial change. The battle of Preveza, on the other hand, faded into oblivion. What similarities and differences can be drawn between the two battles? The historical context of the two battles provides an opportunity to draw parallels. Neither battle can be considered decisive in terms of military history. On 28 September 1538 and 7 October 1571, both battles saw two large enemy fleets clash. One of the most striking differences from the Holy League of 1538 was that in 1571 the Danubian Habsburg Monarchy did not join. In addition to the tactical and combat differences and analogies, we cannot ignore some technical developments: there are significant differences between the Christian galleys fighting in 1538 and 1571.

